

Jaarverslag 2017

30 maart 2018

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Bestuursverslag	3
1 Inleiding	4
2 Statistisch programma en aanvullend statistisch onderzoek	7
2.1 Regulier statistisch programma	7
2.2 Communicatie en samenwerking	9
2.3 Aanvullend statistisch onderzoek	13
2.4 Nieuwe Europese verplichtingen in 2017	16
2.5 Programmavernieuwing	17
2.6 Gerealiseerde output	19
3 Innovatie en efficiency	20
4 Bedrijfsvoering, informatiebeveiliging en risicobeheer	22
4.1 Personeel	22
4.2 Maatschappelijk verantwoord ondernemen	25
4.3 Informatiebeveiliging, kwaliteitszorg en gedragscodes	25
4.4 Prestatie-indicatoren	26
4.5 Extern verantwoordingsmodel (kosten statistieken)	29
4.6 Financieel toekomstbeeld	31
4.7 In control verklaring	33
5 Governance	39
5.1 Taken raad van advies	39
5.2 Samenstelling raad van advies	39
5.3 Raad van advies in 2017	40
5.4 Advies met betrekking tot jaarverslag en jaarrekening	41
Jaarrekening 2017	42
Overige gegevens	68
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	69
Bijlage A. Organisatie per 31 december 2017	72
Bijlage B. Gebruikersraden	73
Bijlage C. Wegwijzer	74

Bestuursverslag

1 Inleiding

Er is veel vraag naar de informatie van het CBS vanuit de overheid, politiek, wetenschap en media. Het CBS ondersteunt dat maatschappelijke debatten, onderzoek en besluitvorming kunnen worden gebaseerd op betrouwbare statistische informatie. Met dit jaarverslag blikt het CBS terug op de activiteiten en resultaten in 2017. Het jaarverslag bevat een beschrijving van (statistische) producten die in 2017 zijn gerealiseerd.

In de wet is vastgelegd dat de kosten voor het uitvoeren van de wettelijke taken van het CBS ten laste komen van de Rijksbegroting. In de praktijk houdt dit in dat het CBS voor het uitvoeren van zijn taken een meerjarenbijdrage krijgt van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Deze bijdrage vormt het basisbudget voor het CBS. De werkzaamheden die uit dit basisbudget worden gefinancierd, vormen het basisprogramma van het CBS.

Het basisprogramma bestaat uit twee delen: statistieken die een Europese verplichting kennen, en die het grootste deel van de statistiekproductie van het CBS vormen, en aanvullende statistieken die ook van belang zijn voor praktijk, beleid en wetenschap. Het reguliere programma van het CBS vormt de kern van het werkprogramma van het CBS en omvat een veelheid aan onderwerpen. In 2017 bracht het CBS vrijwel dagelijks berichten uit over onderwerpen die aansluiten bij maatschappelijke behoeften.

Het basisbudget is niet toereikend om aan de totale vraag naar statistieken te voldoen. Omdat de behoefte aan statistische informatie van met name overheden groter is dan waarin de reguliere financiering kan voorzien, voert het CBS aanvullende statistische diensten uit. De omvang hiervan is de laatste tien jaar fors gegroeid. In 2017 ging het om een portefeuille van 39 miljoen euro, ruim 20 procent van het totale budget van het CBS. Voorbeelden van dit aanvullend statistisch onderzoek zijn de statistieken over de decentralisaties in de zorg, statistieken over asielmigranten en de Monitor Brede Welvaart.

Gebruikers, veelal departementen maar in toenemende mate ook gemeenten en provincies, bekostigen steeds vaker rechtstreeks de statistieken waar zij behoefte aan hebben. Dit betreft grotere, meerjarige statistiekprogramma's, maar ook incidenteel onderzoek.

De ruimte om binnen de financiële kaders aan vernieuwing en innovatie te doen, en om in te spelen op alle behoefte aan statistische informatie en diensten is beperkt. Daarom zet het CBS waar mogelijk in op subsidies, Europese Grants en partnerschappen om de nodige innovaties toch te realiseren.

Ontwikkelingen in 2017

Bij het uitvoeren van zijn kerntaken heeft het CBS te maken met drie belangrijke ontwikkelingen. De maatschappelijke vraag naar nauwkeurige en actuele statistieken groeit. Het proces van het maken van statistieken verandert door maatschappelijke ontwikkelingen zoals het toenemend gebruik van *devices* en *smart phones* en het beschikbaar komen van nieuwe databronnen zoals het internet en sensoren. En de maatschappij vraagt dat het CBS zich blijft ontwikkelen om steeds efficiënter en met zo min mogelijk administratieve lasten statistieken te produceren.

Innovatie is van groot belang om in te spelen op deze ontwikkelingen. Door innovatieve methoden kunnen nieuwe (big) databronnen worden gebruikt, kunnen CBS-enquêtes ook worden ingevuld op moderne *devices* en kan het CBS statistieken steeds efficiënter produceren. Op deze wijze kan ook in de toekomst de juiste informatie, in de juiste vorm, op het juiste moment bij de juiste persoon of organisatie terecht komen. Daarbij gaat het steeds meer om het beschrijven van fenomenen in de samenleving aan de hand van met elkaar samenhangende indicatoren.

Deze veranderingen vormen ook de basis voor de ontwikkeling van Data Centers, die zich richten op gemeenten (Urban Data Center; UDC, en Rural Data Center; RDC), regio's (Euregionaal Data Center, EDC), provincies (Provinciaal Data Center; PDC) en ministeries (Departementaal Data Center; DDC) en worden gefinancierd door de betrokken gemeenten, provincies, of ministeries. Eind 2017 waren er in totaal 8 UDC's, één RDC, één EDC, en één DDC. Daarnaast is in 2017 ook een Academic Data Center geopend in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen.

In het najaar van 2016 heeft het CBS het Center for Big Data Statistics (CBDS) opgericht. Hierin werken nationale en internationale partijen uit de overheid, het bedrijfsleven, de wetenschap en het onderwijs samen op het gebied van big data-technologie en methoden voor de productie van statistieken. De doelen van het CBDS voor de komende jaren zijn het ontwikkelen van nieuwe statistieken en methoden en het realiseren van een snellere en meer actuele output, met meer detaillering, tegen lagere kosten en met reductie van de enquêtedruk.

Blijven investeren in de relatie met stakeholders is belangrijk voor het werk en de positie van het CBS. Evenals in voorafgaande jaren heeft het CBS zijn kennis en ervaring ingezet door een bijdrage te leveren aan doelgerichte kennisuitwisseling door middel van bilaterale en multilaterale samenwerkingsverbanden. Met het parlement, departementen, planbureaus, kennisinstellingen (zoals universiteiten en hogescholen) en het bedrijfsleven zijn goede relaties uitgebouwd en versterkt.

Conform de CBS-wet heeft het CBS het meerjarenprogramma 2019-2023 eind 2017 aangeboden aan de minister van Economische Zaken en Klimaat.

Financieel kader

Het CBS heeft te maken met een sterk krimpende bijdrage van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat voor het uitvoeren van het basisprogramma. Door achtereenvolgende taakstellingen Rutte I, Lenteakkoord en Rutte II is het basisbudget in die periode met 50 miljoen euro teruggelopen, ruim 25 procent van het oorspronkelijke budget van 188 miljoen euro in 2011.

Het CBS heeft het grootste deel van deze taakstellingen gerealiseerd door het nemen van efficiencymaatregelen die hebben geleid tot een structurele verlaging van kosten, bijvoorbeeld door afronding van enkele grote *redesign* projecten en uitvoering van efficiencyprojecten met behulp van de Lean six sigma methodiek, Lean Operational Management en de Agile- en Scrum-werkwijze bij het uitvoeren van IT-projecten. Het resterende deel van de taakstelling is gerealiseerd door reducties in het statistiekprogramma.

Medio juli 2017 is duidelijkheid gekomen over de financiële kaders als gevolg van de Rutte II taakstelling. Ter versterking van het eigen vermogen van het CBS heeft CBS in 2017 van het ministerie van EZK een bijdrage van 12 miljoen euro ontvangen. Deze bijdrage wordt verstrekt in tranches die in hoogte gelijk zijn aan de resterende tranches van de taakstelling Rutte II, te weten 4 miljoen euro in 2016, 2 miljoen euro in 2017, 4 miljoen euro in 2018 en 2 miljoen euro in 2019. Na 2019 dient het CBS het restant van de taakstelling Rutte II (4 miljoen euro) zelf op te vangen binnen de begroting. Daarnaast wordt van 2021 tot en met 2026 de jaarlijkse bijdrage van het ministerie van EZK aan het CBS voor de duur van 6 jaar met 2 miljoen euro verlaagd. In het nieuwe Regeerakkoord Rutte III is geen nieuwe taakstelling opgelegd.

De bezuinigingen in het kader van Rutte II worden onder meer ingevuld door een reductie in het programma vanaf 2017. Aangezien het grootste deel van het statistisch programma uit Europese verplichtingen bestaat die geen besparingsflexibiliteit bieden, is deze reductie neergeslagen op de niet Europees verplichte statistieken binnen het werkprogramma. In 2016 heeft het CBS de betrokken ministeries benaderd voor alternatieve bekostiging hiervan. Dit heeft erin geresulteerd dat het merendeel van de on-

verplichte statistieken alsnog kan worden behouden. Een deel van het niet-verplichte programma is per 1 januari 2017 stopgezet. Daarnaast wordt in 2018 een extra besparing gerealiseerd door verdere verhoging van de efficiency en bezuinigingen op het materiële budget.

Voor 2018 is een tekort begroot van 4,5 miljoen euro. Dit is een hoger tekort dan voorzien in het financiële meerjarenkader als gevolg van het niet volledig gecompenseerd krijgen van gestegen loonkosten in de afgelopen jaren. Het eigen vermogen daalt hiermee in 2018 naar verwachting tot 4,5 miljoen euro negatief. Het CBS heeft schriftelijk toestemming gekregen van het ministerie van EZK om in de komende jaren een negatief eigen vermogen te begroten, tot maximaal circa 5 miljoen euro. Na 2018 worden weer positieve resultaten verwacht. Het eigen vermogen zal naar verwachting aan het einde van de nieuwe MJP-periode 2019-2023 weer positief zijn. Ondanks het verwachte negatieve eigen vermogen zal de liquiditeit op basis van de huidige inschattingen naar verwachting positief blijven. Aanvullend heeft het CBS nog een extra kredietfaciliteit van 10 miljoen euro.

Dit alles leidde ertoe dat er in 2017 nauwelijks ruimte was om IT- en andere investeringen te doen die enerzijds de efficiency verhogen en anderzijds de fragiele en *end-of-life* IT-infrastructuur vervangen ten einde continuïteits- en kwaliteitsrisico's te voorkomen. Dit zal ook de komende jaren het geval zijn.

Evaluatie van het functioneren van het CBS

In 2017 heeft de minister van EZK, zoals de Kaderwet zbo's voorschrijft, een onderzoek laten uitvoeren naar de doelmatigheid en doeltreffendheid van het functioneren van het CBS. Daarbij is ook gekeken naar de onafhankelijkheid van de statistiekproductie. Het onderzoek had betrekking op de jaren 2010-2015 en heeft geresulteerd in een rapport dat aan de Tweede Kamer is aangeboden. De hoofdconclusies van het rapport van Andersson Elffers Felix (AEF) zijn de volgende: "Het algemene oordeel van AEF over het functioneren van het CBS in de periode is positief. Uit de evaluatie blijkt dat het CBS over de periode 2010-2015 in de uitvoering van de wettelijke taken doeltreffend heeft gefunctioneerd." Daarnaast is het beeld van AEF dat gebruikers "uitermate tevreden" zijn over de kwaliteit van de door het CBS geproduceerde statistieken en de dienstverlening van het CBS. "Tegelijkertijd is het functioneren van het CBS in de evaluatieperiode doelmatiger geworden. "Tot slot constateert AEF dat de onafhankelijkheid van de statistiek-productie door het CBS in de evaluatieperiode boven iedere twijfel verheven is geweest." Het CBS herkent deze hoofdconclusies en ziet daarin een bevestiging en erkenning van de resultaten van het gevoerde beleid. De onderzoekers zijn van mening dat toekomstige ontwikkelingen aanleiding geven om op een aantal onderdelen de doeltreffendheid en de doelmatigheid van het CBS verder te verbeteren. Het CBS ziet deze aanbevelingen als een aansporing verder te gaan op de ingeslagen koers.

Bestuurlijke ontwikkelingen

Tot 1 januari 2017 kende het CBS twee zelfstandige bestuursorganen: de Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS) en de DG. In het kader van het Rijksbrede onderzoek naar de herpositionering van zbo's heeft het kabinet eind 2013 besloten dat de twee zbo's van het CBS gereduceerd moeten worden tot één. Het wetsvoorstel hiertoe is in 2016 aangenomen en dit heeft als gevolg dat de zbo-status van de CCS per 1 januari 2017 is opgeheven. De DG wordt sinds die datum bij de uitvoering van zijn taken en bevoegdheden geadviseerd door een raad van advies.

Den Haag, 30 maart 2018

Directeur-Generaal van de Statistiek

dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

2 Statistisch programma en aanvullend statistisch onderzoek

2.1 Regulier statistisch programma

Het **regulier statistische programma** van het CBS vormt de kern van de output van het CBS en omvat een veelheid aan onderwerpen. Het grootste deel van dit programma betreft de productie van statistische informatie op grond van Europese wetgeving. Dagelijks verschijnen tabellen en nieuwsberichten met de meest recente informatie. Gedetailleerde cijfers zijn al vele jaren gratis te raadplegen via de databank Statline. Ook stelt het CBS zijn volledige databank als open data beschikbaar. In paragraaf 2.6 is een tabel opgenomen met de in 2017 gerealiseerde output geordend per thema. In 2017 heeft het CBS zijn reguliere output gerealiseerd, inclusief het programma voor Caribisch Nederland. Nieuwsberichten en publicaties zijn conform planning gerealiseerd. Monitors zijn uitgebracht, zoals de kwartaalmonitor overheidsfinanciën.

Het budget voor het statistisch programma is als gevolg van de taakstelling Rutte I en Lenteakkoord in de afgelopen jaren fors teruggelopen en neemt de komende jaren nog verder af. In het MJP is vastgelegd dat CBS inspeelt op deze budgetvermindering door het nemen van maximale efficiencymaatregelen, in combinatie met de inzet van eigen vermogen en een zo beperkt mogelijke programmareductie. Als gevolg van de aanvullende taakstelling Rutte II waren verdere reducties in het niet-verplichte deel van het statistisch programma noodzakelijk, tenzij alternatieve financiering werd gevonden. Het CBS heeft daarom in 2016 de departementen gevraagd om aan te geven welke van de te schrappen niet-verplichte statistieken zij alsnog tegen betaling willen behouden. Dankzij de bekostiging door meerdere ministeries kan het overgrote deel van het niet-verplichte programma in 2017 behouden blijven. De volgende statistieken en dataleveringen zijn met ingang van 2017 beëindigd:

- Overkoepelende jaarlijkse publicatie over Kwaliteit van Leven, waarin verschillende aspecten die gezamenlijk de kwaliteit van leven bepalen, worden gegroepeerd in meerdere dimensies;
- Het vijfjaarlijkse Onderzoek Gezinsvorming;
- Statistieken over de uitgaven aan veiligheidszorg in Nederland, over de uitgaven aan de brandweer en over civiel recht;
- Statistiek van de nieuwe en tweedehands verkoop van motorvoertuigen en de motor- en bromfiets-enquête;
- Jaarlijkse publicatie Transport en Mobiliteit;
- De statistiek financiële markten en beleggingsfondsen;
- De seizoenreeks van accountancy;
- De statistiek over woningen in de verkoop en nieuwe opdrachten aan architecten;
- Uitgaven per diploma;
- Decompositie onderwijsuitgaven (analyse van de invloed van de ontwikkeling van afzonderlijke componenten van de onderwijsuitgaven op de ontwikkeling van de totale onderwijsuitgaven);
- De jaarlijkse BACH (*Bank for the Accounts of Companies Harmonised*) levering vanuit de Statistiek Financiën van Ondernemingen (SFO);
- Enkele microdata deelleveringen vanuit de jaarlijkse investeringenstatistiek.

In 2017 heeft het CBS verschillende **maatschappelijke fenomenen** – en hun trends – in kaart gebracht door samenhang, zichtbaarheid en toegankelijkheid van cijfers te verbeteren. Dit heeft geleid tot beschrijving van economische en sociale fenomenen in een bredere context.

In juni 2017 is voor het eerst een prijzendashboard gepresenteerd. Dat is een visualisatie die een overzicht biedt van de ontwikkeling van een breed scala aan prijzen, waarbij uitzonderlijke prijstoenamen of -dalingen zichtbaar worden gemaakt. Deze prijzen bepalen nu samen de **inflatie**. Voorheen werd inflatie gelijkgesteld aan jaar-op-jaarontwikkeling van consumentenprijzen. Ontwikkelingen in de afgelopen jaren hebben laten zien dat het gebruik van de consumentenprijsindex als enige indicator voor 'de inflatie' onvoldoende recht doet aan prijsontwikkelingen op andere markten dan die van consumentenbestedingen.

Eind 2017 werd **Statistische Trends** gelanceerd als de nieuwe digitale publicatie van het CBS op het gebied van sociaal-economische en sociaal-maatschappelijke thema's. Statistische Trends bevat cijfers, analyses, beschrijvingen van statistische uitkomsten en achtergrondstudies.

Enkele andere ontwikkelingen die in 2017 in de reguliere kern van het werkprogramma van het CBS hebben plaatsgevonden worden hieronder toegelicht.

Het Stelsel van **Sociaal-Statistische Bestanden (SSB)** bood in 2017 opnieuw meer mogelijkheden aan onderzoekers om microdata uit registers, andere administratieve databronnen en enquêtes op een efficiënte en effectieve manier met elkaar te combineren. Tevens kwamen paneldata over een langere periode beschikbaar door onder meer het toevoegen van eerder uitgevoerde (panel)onderzoeken. Met paneldata kunnen personen in de tijd worden gevolgd en dit levert nuttige informatie op voor onderzoek naar levenslooptdynamiek, bijvoorbeeld van kinderen in vergelijking met hun ouders.

De statistieken over **Geestelijke gezondheidszorg** en de statistieken over **Zorggebruik in de medisch specialistische zorg** konden op basis van registraties van diagnose behandeling combinaties (DBC's) worden uitgebreid met tabellen naar achtergrondkenmerken van personen.

In mei verscheen de jaarpublikatie **arbeidsmarkt in cijfers**. Tevens is na herontwerp van het productieproces in 2017 de **Pensioenaansprakenstatistiek** gepubliceerd. Deze statistiek biedt inzicht in de opgebouwde en te bereiken pensioenaanspraken van personen.

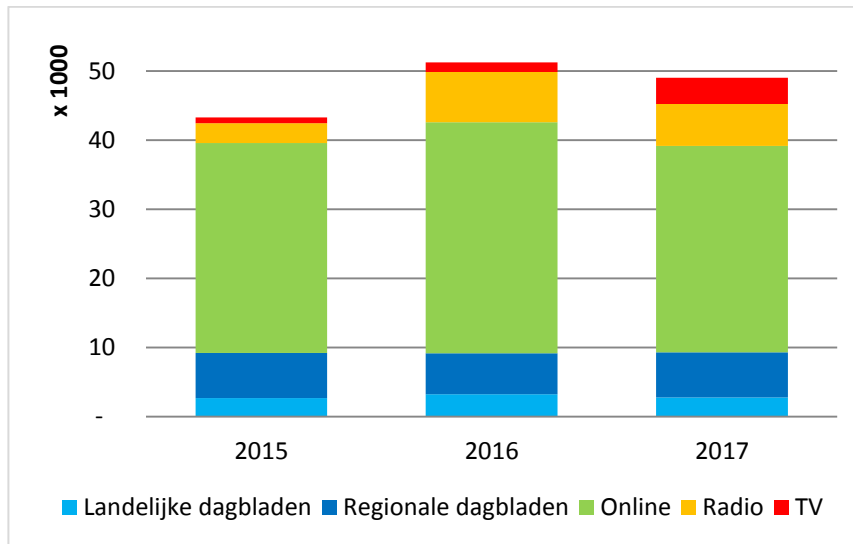
Het CBS heeft in overleg met het Centraal Plan Bureau en De Nederlandsche Bank de berekening van de **arbeidsinkomensquote (AIQ)**, de beloning van arbeid als aandeel van de totale economie, herzien. In de nieuwe methode is de berekening van het arbeidsloon van zelfstandigen verbeterd. In juni 2017 werd de AIQ voor het eerst volgens de nieuwe berekeningsmethodiek gepubliceerd.

Eveneens in juni 2017 verscheen de nieuwe editie van de publicatie **ICT, kennis en economie**. In deze publicatie wordt een breed beeld geschetst van de Nederlandse kenniseconomie aan de hand van de recentste cijfers over de wijze waarop informatietechnologie en Internet worden gebruikt door bedrijven en particulieren. Ook research en development, innovatie bij Nederlandse bedrijven en het kennispotentieel komen in deze publicatie aan bod.

In het kader van de **revisie 2015 van de Nationale Rekeningen** is (klein) onderhoud uitgevoerd aan bronnen en ramingsmethoden. Tevens is in samenwerking met De Nederlandsche Bank de harmonisatie van de betalingsbalans en de buitenlandrekeningen uit de nationale rekeningen doorgevoerd. Verschillende revisieprojecten zijn afgerond, een start is gemaakt met concrete ramingen voor het revisiejaar en gewerkt is aan het samenstellen van snelle tijdreeksen. Hiermee kan de publicatie van het gerevisieerd jaar 2015, het definitief jaar 2016 en het voorlopig jaar 2017 in juni 2018 worden vergezeld van een tijdreeks 1995-2014.

2.2 Communicatie en samenwerking

Het vergroten van het **bereik en het gebruik** van de geproduceerde statistieken is een van de kerntaken van het CBS. Hoewel het aantal nieuwsberichten ten opzichte van 2016 licht is gedaald, heeft het CBS in 2017 de statistische informatie wel breder kunnen uitzetten, zoals door uitbreiding van de Engelstalige kanalen en regionale cijfers, en gericht op jongeren via sociale media. Doordat het CBS meer is gaan samenwerken met regionale omroepen vinden de CBS-cijfers nu nog beter hun weg naar regionale gebruikers en andere geïnteresseerden. Tevens is het actief benaderen **van nieuwsmedia** om de samenwerking kennis te laten nemen van de statistieken succesvol gebleken.

figuur 2.1: aantal vermeldingen van het CBS naar type media (2015, 2016, 2017)

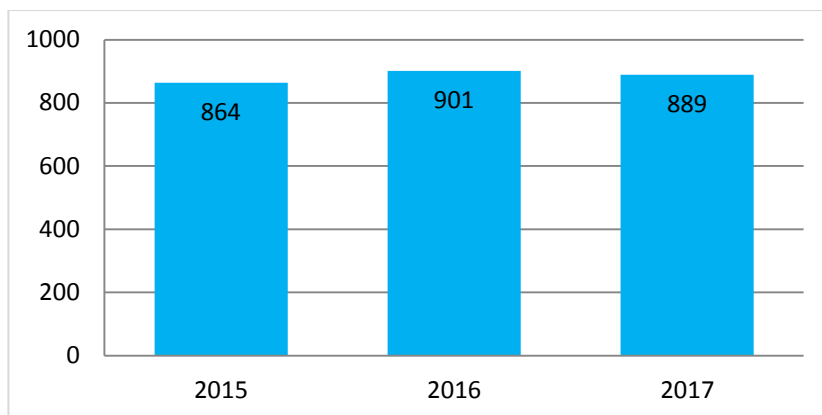
Uit figuur 2.1 kan worden afgeleid dat het aantal producties van radio- en tv-omroepen en het aantal producties in gedrukte media op basis van CBS-cijfers zijn gegroeid.

Uit monitoring is gebleken dat deze producties vaak een meer prominente plek kregen dan voorheen. Met name op tv was het CBS in 2017 veel vaker aanwezig. Daarnaast blijkt dat de impact in 2017 is gegroeid ondanks het feit dat het aantal keren dat media hun nieuwsproducties baseerden op CBS-cijfers en verhalen (*mentions*) licht is gedaald ten opzichte van 2016. De daling van het aantal *mentions* is hoofdzakelijk toe te schrijven aan een teruggang op online (nieuws)sites. Hierbij speelt een rol dat consolidatie van mediabedrijven heeft geleid tot minder ‘unieke’ nieuwssites.

In 2017 heeft het CBS **889 producties¹ over statistieken** gemaakt (1% minder dan 2016 (zie figuur 2.2.).

Cijfers over economische en sociale fenomenen werden via speciale producties **in samenhang gepresenteerd** bijvoorbeeld via dashboards, integrale artikelen en bijdragen aan uitzendingen van publieke omroepen zoals de NOS bij de Tweede Kamer Verkiezingen en Omroep WNL bij het programma Stand van Nederland.

¹ Dit zijn 615 nieuwsberichten (par 2.6) plus achtergrondartikelen, boeken, corporate artikelen zonder een nieuwsbericht.

figuur 2.2: aantal door het CBS uitgebrachte producties (2015, 2016, 2017)

Datavisualisatie heeft een grote vlucht genomen en wordt breed toegepast om statistische informatie op begrijpelijke en flexibele wijze te presenteren. Het CBS heeft nieuwe hulpmiddelen ontwikkeld waarmee op eenvoudige wijze snel heldere en aantrekkelijke datavisualisaties gemaakt kunnen worden, met name voor de online kanalen en voor video.

Voor de wijze waarop het CBS statistische informatie dissemineert (verspreidt) was in 2017 veel belangstelling vanuit overheidsorganisaties, het bedrijfsleven en buitenlandse statistiekbureaus. De strategische keuzes die het CBS heeft gemaakt om met de statistieken en de verhalen daarover een veel grotere impact in de samenleving te realiseren worden door veel organisaties als voorbeeld gezien. Met ontvangsten, presentaties en workshops heeft het CBS voorzien in de behoefte die bij andere organisaties aanwezig is om van deze werkwijze te leren.

In oktober 2017 is een geheel vernieuwde versie van **Statline** geïntroduceerd, waarmee een grote stap is gezet met betrekking tot zowel gebruiksgemak als techniek. Statline, de interface op de open data van het CBS waarin de statistieken te vinden zijn, blijft de basis van de disseminatie. De toegang tot de datasets is aanzienlijk vereenvoudigd met betere themakeuzes en simpelere doorzoekbaarheid. De nieuwe versie is geheel toegerust op het gebruik op mobiele schermen. De getoonde tabellen en grafieken passen zich naadloos aan schermformaten aan en met slepen (*drag&drop* techniek) kunnen gebruikers nu eenvoudig datasets aanpassen aan hun behoefte. De eerste reacties van gebruikers zijn overwegend zeer positief.

In 2017 heeft het CBS een notitie over het **publicatiebeleid** gepubliceerd op de website. Ook heeft het CBS als aanvulling op dit beleid een procedure opgesteld voor het indienen van klachten over het CBS-publicatiebeleid. In 2017 is er geen gebruik gemaakt van deze klachtenprocedure.

Samenwerking

Het CBS heeft ook in 2017 zijn kennis en ervaring ingezet door een bijdrage te leveren aan doelgerichte kennisuitwisseling door middel van bilaterale en multilaterale **samenwerkingsverbanden**.

Het CBS, het Uitvoeringsinstituut WerknemersVerzekeringen (UWV) en de Belastingdienst hebben in februari een internationale prijs gewonnen voor hun samenwerking binnen de **loonaangifteketen**. In de loonaangifteketen verzamelen de Belastingdienst, het UWV en CBS alle informatie van werkgevers over de lonen van Nederlanders. De internationale prijs wordt jaarlijks toegekend door de Association of Stra-

tegic Alliance Professionals (ASAP), een wereldwijde organisatie gewijd aan het monitoren, waarderen en bevorderen van alliantiemanagement en organisatie-overstijgende samenwerking. Het was de eerste keer dat een publieke samenwerking de ASAP-award heeft gewonnen.

In 2017 is de **relatie met het parlement** verder versterkt. Zo is contact onderhouden met het Bureau Onderzoek en Rijksuitgaven (BOR), is een helpdesk beheerd voor Kamerleden en zijn Kamerleden en – commissies geïnformeerd via bijvoorbeeld een technische briefing over het CBS-onderzoek naar de herziening van de gewichtenregeling voor het primair onderwijs, een gesprek over leven lang leren, en wederzijdse werkbezoeken.

De samenwerking met **De Nederlandsche Bank (DNB)** is verder geïntensiveerd. Dit leidde in september 2017 tot de ondertekening van een samenwerkingsovereenkomst. Het doel is om in 2018 een gezamenlijk operationeel productieproces voor sectorrekeningen (CBS-statistiek) en de betalingsbalans (DNB-statistiek) te bewerkstelligen. Zo kan een einde worden gemaakt aan de huidige verschillen tussen beide statistieken die de economische relatie van Nederland met het buitenland beschrijven. Vanaf 2018 zal dan ook volledige overeenstemming zijn bereikt tussen nationale rekeningen van het CBS en de betalingsbalans van DNB.

Het CBS en het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie en Veiligheid hebben in 2017 samen met de partners in de **strafrechtsketen** de basis gelegd voor een ketenmodel voor de brondata. Het doel van het ketenmodel is om hiermee in 2018 gezamenlijk efficiëncywinst te behalen met hogere kwaliteit van data, meer eenduidigheid en een hogere informatiewaarde. Het model maakt inzichtelijk waar de kwetsbaarheden en foutgevoeligheden in de keten zich bevinden zodat een gerichte aanpak op het voorkomen van fouten mogelijk is.

De samenwerking rondom de **Staat van Volksgezondheid en Zorg** is in 2017 verder uitgebouwd. Zo zijn de kerncijfers uitgebreid en is alle informatie als open data ontsloten. De kerncijfers worden ontwikkeld dankzij een samenwerkingsverband van het CBS, het Nederlands instituut voor onderzoek van de gezondheidszorg, het Nederlands Jeugdinstituut, de Nederlandse Zorgautoriteit, het Sociaal en Cultureel Planbureau, het Trimbos-instituut en Zorginstituut Nederland onder regie van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Onderwijsincijfers.nl is een gezamenlijke website van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de Dienst Uitvoering Onderwijs en het CBS. In 2017 zijn op deze website de belangrijkste cijfers over het onderwijs in Nederland op overzichtelijke wijze samengebracht en zijn diverse thema-artikelen verschenen over uiteenlopende thema's.

In oktober verscheen de vierde editie van de **Nationale Energieverkenning** over de Nederlandse vooruitgang op het gebied van duurzame energie en klimaat. Deze publicatie is tot stand gekomen via nauwe samenwerking tussen het CBS, het Energieonderzoek Centrum Nederland, het Planbureau voor de Leefomgeving en de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland.

In 2017 heeft het CBS twee **microdata-middagen** georganiseerd met als doel onderzoekers en gebruikers te informeren, te inspireren en de relatie tussen het CBS en onderzoekers te versterken. Tijdens deze halfjaarlijkse bijeenkomsten zijn gebruikers geïnformeerd over de laatste ontwikkelingen op het gebied van microdata en zijn onderling ervaringen uitgewisseld.

In het kader van **ODISSEI** (*Open Data Infrastructure for Social Science and Economic Innovations*; dit is een in 2016 gelanceerd dataplatform voor de mens- en maatschappijwetenschappen) biedt het CBS via de remote-access-faciliteit onderzoekers in de sociale wetenschappen toegang tot microdatasets. Dit betreft grootschalige en longitudinale dataverzamelingen die onderling aan elkaar gekoppeld zijn. Eind

2017 is een pilot gestart, waarbij deelnemers een vergoeding van ODISSEI krijgen als tegemoetkoming in de kosten voor het gebruik van CBS-microdata. Bij de Nationale *Roadmap* Grootchalige Wetenschappelijke Infrastructuur van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) is in 2017 een aanvraag ingediend voor een meer bestendige financiering van dit netwerk.

In februari 2017 werd een goed bezocht **woningmarktcongres** georganiseerd en in het najaar heeft voor brancheorganisaties een workshop plaatsgevonden om wensen en mogelijkheden met betrekking tot aanvullend statistisch onderzoek te verkennen.

In 2017 is ook de samenwerking verder uitgebouwd tussen het CBS en het **World Council on City Data**, een wereldleider op het gebied van gestandaardiseerde stedelijke indicatoren en gespecialiseerd in het certificeren van steden op het gebied van leefbaarheid, duurzaamheid en smart data.

Voor het CBS als kennisinstituut zijn sterke banden met **universiteiten en hogescholen** belangrijk omdat diepgaande wetenschappelijke kennis betere statistieken oplevert. Universiteiten en hogescholen profiteren op hun beurt van de praktische en methodologische kennis van het CBS, bijvoorbeeld op het gebied van grote datasets. De samenwerkingsprojecten hebben gedurende 2017 bijgedragen aan de ontwikkeling van nieuwe producten, de uitwisseling van kennis en de verbetering van processen. Dit gebeurde onder meer door inzet van stagiairs, promovendi en postdocs. De samenwerking draagt ook structureel bij aan een adequaat wervingsbeleid van toekomstig CBS-personeel.

Eind 2017 waren de volgende CBS-medewerkers als hoogleraar onderdeel van deze samenwerking:

Prof. dr. Bart Bakker	Vrije Universiteit	<i>Methodologie van registerdata voor sociaal wetenschappelijk onderzoek</i>
Prof. dr. Jan van den Brakel	Maastricht University	<i>Surveymethodologie</i>
Prof. dr. Marjolijn Das	Erasmus Universiteit Rotterdam	<i>Urban Statistics</i>
Prof. dr. Ruben van Gaalen	Universiteit van Amsterdam	<i>Registeranalyses van levenslooptdynamiek</i>
Prof. dr. Jan Kardaun	Academisch Medisch Centrum	<i>Registratie en Statistiek van Doodsoorzaken</i>
Prof. dr. Jan Latten	Universiteit van Amsterdam	Demografie, in het bijzonder de demografische en ruimtelijke aspecten van relatie- en gezinsvorming
Prof. dr. Hans Schmeets	Maastricht University	<i>Sociale statistiek, in het bijzonder de empirische bestudering van sociale samenhang</i>
Prof. dr. ir. Barry Schouten	Utrecht University	<i>Mixed-mode survey designs</i>
Prof. dr. Wendy Smits	Maastricht University	<i>Arbeidsmarktflexibilisering</i>
Prof. dr. Jan-Pieter Smits	Technische Universiteit Eindhoven	<i>Quantification of Sustainability</i>
Prof. dr. Ton de Waal	Tilburg University	<i>Data-integratie</i>

Op 30 maart 2017 hield prof. dr. Ruben van Gaalen zijn oratie aan de Universiteit van Amsterdam in het kader van zijn benoeming tot **hoogleraar Registeranalyses van levenslooptdynamiek**. Een maand later is prof. dr. ir. Barry Schouten door de Faculteit Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht benoemd tot **hoogleraar** op het vakgebied van **Methoden en Technieken, in het bijzonder mixed-mode survey designs**.

In april is prof. dr. Marjolijn Das benoemd tot **hoogleraar Stedelijke Statistiek (Urban Statistics)** bij de Erasmus Universiteit. Vanuit haar rol is zij betrokken bij het Leiden-Delft-Erasmus Centre for Big, Open

and Linked Data (BOLD) Cities dat data-onderzoek inzet om bij te dragen aan oplossingen voor stedelijke vraagstukken. Hierbij worden onder meer databronnen en expertise van het CBS ingezet om de levenslopen en familienetwerken van stadsbewoners beter in kaart te brengen.

Op 24 november hield prof. dr. Wendy Smits haar oratie aan de Universiteit Maastricht over **De opmars van flexibele arbeid: Gevolgen voor mens, organisatie en maatschappij**.

Het CBS blijft zoeken naar manieren om data op de meest geschikte wijze te presenteren. In februari 2017 is het CBS een samenwerking aangegaan met het **Business Intelligence en Smart Services Institute (BISS)**, een samenwerkingsverband tussen de Open Universiteit, Universiteit Maastricht en Zuyd Hogeschool. BISS en het CBS onderzoeken samen hoe data zo effectief mogelijk gevisualiseerd en geëxploreerd kunnen worden.

In juni 2017 zijn het CBS en de **Rijksuniversiteit Groningen** samen het eerste **Academic Data Centre** gestart.

Tevens vond in juni in Den Haag het vierde symposium plaats ter gelegenheid van het verschijnen van de publicatie **Dynamiek op de Nederlandse Arbeidsmarkt**. Na een inleiding van prof. Paul de Beer van de Universiteit van Amsterdam hebben verschillende auteurs van de publicatie een toelichting gegeven gevolgd door een paneldiscussie over ongelijkheid op de arbeidsmarkt.

2.3 Aanvullend statistisch onderzoek

In de wet is vastgelegd dat de kosten voor het uitvoeren van de wettelijke taken van het CBS ten laste komen van de Rijksbegroting. In de praktijk houdt dit in dat het CBS voor het uitvoeren van zijn taken een meerjarenbijdrage krijgt van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Deze bijdrage vormt het basisbudget voor het CBS. De werkzaamheden die uit dit basisbudget worden gefinancierd, vormen het basisprogramma van het CBS. Het basisprogramma bestaat uit twee delen: statistieken die een Europese verplichting kennen en aanvullende statistieken die van belang zijn voor praktijk, beleid en wetenschap. De directeur-generaal van het CBS stelt jaarlijks het basisprogramma vast.

Verreweg het grootste deel van het basisbudget (95 procent) is nodig om te voldoen aan Europese verplichtingen. Deze statistieken bestrijken uiteenlopende terreinen en ondersteunen niet alleen de ontwikkeling en monitoring van het beleid van de Europese Unie, maar beantwoorden ook nationale beleidsvragen op die terreinen. Het overige deel van het basisbudget zet het CBS in voor aanvullende statistiekbehoeften. Criteria voor het opnemen van statistieken in het basisprogramma zijn: 1. de statistieken moeten van groot maatschappelijk belang zijn en een breed gebruik kennen; 2. de statistieken vormen een bouwsteen voor de data-infrastructuur van het CBS; 3. het zijn statistieken die vanwege de positie en mogelijkheden van het CBS bij voorkeur door het CBS samengesteld en gepubliceerd worden.

In de afgelopen jaren is het pakket niet-Europees verplichte statistieken in het basisprogramma fors gereduceerd als gevolg van taakstellingen. Ook was er maar weinig ruimte voor het inspelen op nieuwe behoeften. Dit heeft tot gevolg dat het niet-Europees verplichte deel van het basisprogramma beperkt voorziet in de aanvullende behoeften aan statistieken. Dit pakket niet-Europees verplichte statistieken in het basisprogramma kent een breed gebruik.

Uit een externe consultatie uitgevoerd bij meer dan zestig stakeholders kwam naar voren dat er grote en breed gedragen tevredenheid is over de invulling van het basisprogramma zoals dat in 2018 bestaat. Maar er werden ook nieuwe statistiekbehoeften geformuleerd, die een uiting zijn van de toename in de

vraag naar data en statistiek op diverse terreinen. Het basisbudget is niet toereikend om aan de totale vraag naar statistieken te voldoen. Gebruikers, veelal departementen, bekostigen daarom in toenemende mate rechtstreeks de statistieken waar zij behoefte aan hebben. Dit betreft grotere, meerjarige statistiekprogramma's, maar ook incidenteel onderzoek. Omdat het CBS veel kennis, een goede infrastructuur en veel databronnen voorhanden heeft, kan het deze statistieken aanbieden, tegen vergoeding van de kosten. Het CBS maakt hierbij zoveel mogelijk meerjarige afspraken, om zodoende de continuïteit en samenhang van het statistiekprogramma te waarborgen en om hiaten in de tijdreeks, die nooit meer kunnen worden hersteld, te voorkomen.

De resultaten van het aanvullend onderzoek worden gepubliceerd op de CBS-website en zijn daarmee voor iedereen toegankelijk. In deze paragraaf volgt een aantal voorbeelden van het aanvullend onderzoek dat is uitgevoerd.

In 2017 is grote voortgang geboekt in de samenwerking tussen het CBS en gemeenten door het openen van **CBS Urban Data Centers** (UDC's). In de UDC's werken gemeenten en het CBS samen om inzicht te krijgen in onder meer de effectiviteit van hun bestedingen. Eind 2017 waren acht UDC's actief (Eindhoven, Heerlen, Groningen, Venlo, Zwolle, Leidschendam-Voorburg, Den Haag en Leiden), één Rural Data Center (Kempengemeenten in Noord-Brabant) en één Euregionaal Data Center. Tevens zijn in 2017 de voorbereidingen gestart voor het openen van het Brightlands Provinciaal Data Center Limburg begin januari 2018.

In mei lanceerden het CBS en het toenmalige Ministerie van Economische Zaken (EZ) het Departementaal Data Center CBS/EZK: het eerste **Departementale Data Centrum (DDC)** binnen de Rijksoverheid. In het DDC wordt kennis van het CBS over data-analyse, dataverwerking, data-infrastructuur en privacy gekoppeld aan kwantitatieve beleidsvragen van het Ministerie.

Sinds 2014 maakt het CBS '**De staat van het mkb**', een platform in de vorm van een website waar gegevens over de rol van het midden- en kleinbedrijf (mkb) in de Nederlandse economie worden gebundeld. Het afgelopen jaar is de reguliere productie van nieuw ontwikkelde informatie voortgezet. Het betrof onder andere gegevens over omzet, werkgelegenheidsontwikkeling, faillissementen en export. Gefinancierd door het voormalige Ministerie van Economische Zaken is tevens gewerkt aan de toevoeging van de MKB-conjunctuurklok.

Het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) investeert in het verbeteren van de informatiepositie voor ondernemers. Met betrekking tot branche- en regio informatie heeft het CBS de relevante output voor ondernemers, net als in 2016, gepubliceerd op de door het ministerie van EZK gefinancierde website ondernemersplein.nl.

Bekostigd door het voormalig Ministerie van EZ (nu LNV) zijn de gegevens uit de landbouwtelling verrijkt met fiscale data uit de jaaraangiften van agrariërs en met btw-data op kwartaalbasis. Daarmee kwamen niet alleen gegevens over de financiële situatie in de landbouw beschikbaar, maar ook actuele omzetcijfers.

Samen met het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie en Veiligheid, Raad voor de rechtspraak, Openbaar Ministerie en Nationale Politie is middels een website een nieuw digitaal platform **Criminaliteit in Beeld** opgezet. In maart 2017 zijn de belangrijkste cijfers uit de Veiligheidsmonitor aan deze website toegevoegd en in oktober zijn alle cijfers en teksten uit de publicatie Criminaliteit en Rechtshandhaving toegevoegd. Tevens verscheen in 2017 een eerste aflevering van de Cybersecurity Monitor, die een fenomeengerichte beschrijving geeft van het onderwerp cybersecurity.

Familiebedrijven kunnen met ingang van 2017 statistisch gevolgd worden. Het CBS heeft een methodiek ontwikkeld waarmee **familiebedrijven** onderscheiden kunnen worden in het bedrijvenregister (ABR). Vervolgens zijn koppelingen gelegd met andere databronnen om op geaggregeerd niveau trends met betrekking tot familiebedrijven te kwantificeren. In april 2017 verscheen in dit kader een publicatie over de omzet van familiebedrijven in 2015. Ook kon inzicht worden gegeven in het aantal bedrijven, de gerealiseerde toegevoegde waarde, het aantal werknemersbanen en kenmerken daarvan.

In mei 2017 verscheen de vierde en laatste Monitor Duurzaam Nederland. Het Kabinet heeft het CBS in 2017 namelijk gevraagd om deze monitor om te vormen tot een jaarlijkse **Monitor Brede Welvaart**. Dit naar aanleiding van het in 2016 verschenen rapport 'Welvaart in kaart' van de Tijdelijke Kamercommissie Breed Welvaartsbegrip. De eerste editie van de Monitor Brede Welvaart zal in mei 2018 verschijnen ten behoeve van het verantwoordingsdebat. Het Centraal Planbureau, het Planbureau voor de Leefomgeving en het Sociaal en Cultureel Planbureau zijn betrokken bij het opzetten van de nieuwe monitor en zullen hun Verkenningen Brede Welvaart hier bij laten aansluiten.

In juni 2017 is een eerste publicatie verschenen over het door het CBS uitgevoerde **Cohortonderzoek asielmigratie en integratie**. Aanleiding voor dit onderzoek was de omvangrijke instroom van asielmigranten in 2014 en 2015 en de gevolgen daarvan voor de Nederlandse samenleving. Dit aanvullende statistische onderzoek werd bekostigd door de Ministeries van Justitie en Veiligheid (JenV), Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). De publicatie richt zich in het bijzonder op omvang, huishoudenssamenstelling, verblijfssituatie, gezinshereniging, huisvesting, sociaal-economische positie (werk of uitkering), onderwijs en inburgering en criminaliteit.

Het CBS publiceerde op basis van externe financiering van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid eind 2017 een nieuwe aflevering van de publicatie **De Nederlandse Samenleving: Kwaliteit van Leven**. In deze tweejaarlijkse publicatie combineert het CBS-gegevens over welvaart en welzijn op persoonsniveau en brengt het de levenskwaliteit van uiteenlopende bevolkingsgroepen in beeld.

Het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) heeft het CBS gevraagd om een centrale rol te spelen bij de uitvoering van het nieuwe **Nationaal Cohortonderzoek Onderwijs** (NCO). Dit is de opvolger van de oude schoolloopbaanonderzoeken. Hierbij wordt meer gebruik gemaakt van registerdata (met name onderwijsregistraties) aangevuld met relevante achtergrondkenmerken. In 2017 is gewerkt aan het opzetten van het NCO en is een eerste versie van rapportages voor scholen ontwikkeld.

In de loop van 2017 werd een vernieuwde dienstverlening ingevoerd bij alle instellingen die gebruik maken van de **remote-access faciliteit** van het CBS. De vingerafdrukcontrole bij het inloggen maakt plaats voor een persoonsgebonden token en een sms-code om de identiteit van de onderzoeker te controleren. Onderzoekers kunnen in de nieuwe situatie daarmee ook thuiswerken. Verder zijn in 2017 enkele aanpassingen doorgevoerd bij de controle van output op onthullingsrisico's.

Gefinancierd door het Ministerie van Buitenlandse Zaken is ten aanzien van Caribisch Nederland en Aruba gewerkt aan de **verbetering van de prijswaarneming**, waaronder die van woninghuren. Tevens is advies gegeven over het verbeteren van de statistieken van de overheidsfinanciën.

Bekostigd door het Ministerie van Defensie is een onderzoek uitgevoerd om een **prijsindex voor de aankoop van defensiematerieel** samen te stellen. Hiervoor is een methode ontwikkeld en voor een aantal jaren zijn de prijsindices samengesteld. In 2018 zal met het Ministerie worden gesproken over de voortzetting van de werkzaamheden.

De ontwikkeling van het aantal **zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers)** is in kaart gebracht, evenals **de online omzet** van webwinkels. Deze statistieken worden door EZK gefinancierd. Ook is er bijzondere aandacht besteed aan de thema's **brancheervaging** en de **ruileconomie**.

Voor de statistieken van de overheidsfinanciën onderhoudt het CBS een **register met overheidseenheden**. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) onderhoudt een gelijksoortig register voor de uitvoering van de Wet Normering Topinkomens. Met het Ministerie van BZK is een verdere samenwerking verkend met een doel om een deel van de werkzaamheden aan het register bij het CBS onder te brengen. Deze samenwerking zal in 2018 verder worden ingevuld.

Met behulp van een Europese Grant is een pilot-module over bestedingen, schulden en vermogen in de Europees verplichte enquête naar inkomen en leefomstandigheden (**EU-SILC**) ingebouwd. Ook zijn het CBS en De Nederlandsche Bank in 2017 gestart met onderzoek naar de mogelijkheden om het *European Household Finance and Consumption Survey* van de Europese Centrale Bank voor Nederland te integreren met EU-SILC.

Op basis van een EU-Grant is onderzoek gedaan naar verbetering van de methode om de totale **waarde van verkochte woningen** in beeld te brengen. Daarbij ging de aandacht vooral uit naar het verbeteren van de beschikbare informatie over nieuwbouwwoningen.

Binnen de Verenigde Naties zijn afspraken gemaakt over duurzame ontwikkelingsdoelen voor de periode 2015 tot 2030, de **Sustainable Development Goals (SDG's)**. Daarbij wordt ingezet op zeventien doelen en 169 subdoelen voor de duurzame ontwikkeling op economisch, sociaal en milieugebied. De doelen variëren van een einde aan de wereldwijde armoede maken tot de beschikbaarheid van duurzame en betaalbare energie. Om de doelen te kunnen meten en rapporteren is internationaal een raamwerk van samenhangende statistische indicatoren op economisch, sociaal en milieugebied ontwikkeld.

Het CBS speelt een rol bij het meetbaar maken van de indicatoren. In 2017 heeft een maatschappelijke consultatieronde plaatsgevonden om aanvullende indicatoren te verzamelen bij andere organisaties, zodat de beschikbare informatie van het CBS aangevuld kan worden. Op die wijze ontstaat een vollediger beeld. Ook is onderzocht hoe de SDG's het beste kunnen worden opgenomen in de Monitor Brede Welvaart. Er is een toetsingskader opgesteld om te controleren of de extern beschikbare data aan de kwaliteitseisen van het CBS voldoen. Het eerste rapport 'Meten van SDG's: een eerste beeld voor Nederland' is in 2016 verschenen. In 2017 is hiervan een Engelse versie uitgebracht en is gewerkt aan een tweede editie van de SDG's, die in maart 2018 zal verschijnen.

De eerste editie van de Internationaliseringsmonitor die in het eerste kwartaal van 2017 uitkwam betrof de afhankelijkheid van het Nederlandse bedrijfsleven van de Britse economie. Dit met het oog op de Brexit en de mogelijke gevolgen daarvan. In deze monitor wordt ieder kwartaal de focus op een specifiek thema gelegd. In 2017 betrof dat naast de handel met het Verenigd Koninkrijk de internationale dienstenhandel, innovatie en R&D, en het Nederlandse bedrijfsleven in de internationale waardeketen.

In oktober verscheen gefinancierd door de Nationaal Coördinator Groningen een boek over de woningmarkt-ontwikkelingen rond het Groningerveld. Het boek beschrijft in hoeverre de woningmarkt in het aardbevingsgebied zich anders ontwikkelt dan in andere regio's.

2.4 Nieuwe Europese verplichtingen in 2017

Statistieken gebaseerd op **Europese verplichtingen** ondersteunen naast het nationale beleid ook de ontwikkeling, monitoring en evaluatie van het beleid van de Europese Unie (EU) met betrouwbare, ob-

jectieve, vergelijkbare en coherente informatie. Om hieraan uitvoering te geven, heeft de Europese Commissie een **statistisch werkprogramma voor 2017** opgesteld. Dit werkprogramma maakte deel uit van het Europese statistische meerjarenprogramma 2013-2017 en bepaalt in belangrijke mate het werkprogramma van het CBS.

Het Europese statistische werkprogramma 2017 sloot aan bij de prioriteiten van de EU, met name bij de Europa 2020 strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei. Daarin zijn onder meer de EU-doelstellingen opgenomen op het gebied van werkgelegenheid, innovatie, onderwijs, sociale samenhang, klimaat en energie. De plannen van de Europese Commissie voor 2017 waren, net als de afgelopen jaren, ambitieus. Het werkprogramma liet op vrijwel alle statistische terreinen beleidsintensivering zien, zoals het economisch en monetair beleid, het sociale beleid, de interne markt en duurzaamheid.

In 2017 heeft het CBS de volgende werkzaamheden verricht om te voldoen aan de **nieuwe Europese verplichtingen**:

1. Het doorvoeren van een correctie seizoensinvloeden bij niet-financiële rekeningen;
2. Het ontwikkelen van een ramingsmethode waarmee voortaan het aantal gewerkte uren van de sector overheid in beeld kan worden gebracht. Dit heeft in 2017 geresulteerd in de beschikbaarheid van gegevens over het aantal gewerkte uren bij de overheid;
3. Het voldoen aan *General Data Protection Regulation* (GDPR), in het Nederlands de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG).

2.5 Programmavernieuwing

In het MJP 2014-2018 worden drie hoofdthema's voor programmavernieuwing onderscheiden: ontwikkelingen in het bedrijfsleven, flexibilisering van de arbeidsmarkt en vermogensposities van huishoudens. Na invulling van de bezuinigingen als gevolg van Rutte II is hiervoor minder dan 10 voltijd eenheden (vte) beschikbaar. Vanwege deze taakstelling zijn enkele ontwikkelactiviteiten als aanvullend statistisch onderzoek uitgevoerd en bekostigd door departementen.

Ontwikkelingen in het bedrijfsleven

Het CBS publiceert maandelijks cijfers over de **internetverkoop binnen de detailhandel**. Omdat het onderscheid tussen fysieke en webwinkels vervaagt, is een publicatie gemaakt over de verkoop van kleding bij fysieke winkels en webwinkels. In 2017 is onderzoek gestart naar de omzet van buitenlandse niet-Europese webwinkels. Dat onderzoek wordt in 2018 vervolgd en wordt gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

Bekostigd door het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat is onderzoek gedaan naar andere relevante ontwikkelingen en innovaties in relatie tot internethandel, bijvoorbeeld naar de beveiliging van websites en naar de ontwikkeling van de interneteconomie.

In november 2017 is de **webpublicatie Groene groei** uitgebracht, ter vervanging van de tweejaarlijkse papieren publicatie. De thema's Natuurlijke hulpbronnen en Economische kansen worden in de webpublicatie beschreven en de overige vier thema's verschijnen in het voorjaar 2018. De opgenomen visualisatie laat zien hoe Nederland (inter)nationaal scoort per thema. Binnen het thema groene groei zijn extra indicatoren en meer recente jaarcijfers gemaakt voor de carbon footprint en de materiaal footprint.

In het kader van de internationalisering en globalisering zijn tabellen samengesteld over **werkgelegenheidsdynamiek in het bedrijfsleven**. Op het gebied van internationaal ondernemen en werkgelegenheid zijn tijdreeksen uitgebreid met informatie over innovatie, R&D, investeringen en banen. Aanvullend zijn tabellen samengesteld over de rol van financiële sturing op innovatie en de ketenstructuur, en over buitenlandse handel, gedifferentieerd naar zeggenschapsrelaties.

Om de vraag welke kern- en ondersteunende activiteiten van bedrijven naar het buitenland zijn verplaatst te beantwoorden, is de dynamiek van de rollen die Nederlandse bedrijven innemen in (internationale) **waardeketen** in beeld gebracht. Hierbij is inzichtelijk gemaakt om welk deel van de waardeketen het ging (werkgelegenheid, toegevoegde waarde, R&D) en of de plek waarvandaan de beslissingen werden genomen, zoals een hoofdkantoor (ook) zijn verplaatst. Deze werkzaamheden op het gebied van internationalisering en globalisering waren mogelijk dankzij een financiële bijdrage van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Flexibilisering van de arbeidsmarkt

In 2017 zijn in het kader van programmavernieuwing over Flexibilisering van de arbeidsmarkt de StatLine-tabellen over **zelfstandigen zonder personeel (zzp)** verder uitgebreid. Er is onderscheid aangebracht tussen zzp'ers die hoofdzakelijk producten aanbieden (zoals agrariërs en winkeliers) en zzp'ers die hoofdzakelijk eigen arbeid aanbieden. De statistiek over het verblijf in de flexibele schil in de vorm van instroomcohorten (alle flexibele werknemers die in eenzelfde periode met werken zijn begonnen) is gecontinueerd. Hierbij zijn flexibele werknemers uitgesplitst naar persoonskenmerken, bedrijfssector en regio.

Op basis van deze informatie kan de werkzekerheid van werknemers met flexibele contracten worden gevolgd. Nieuwe informatie is ook beschikbaar over de doorstroom vanuit de flexibele schil naar een vast dienstverband uitgesplitst naar het onderwijsniveau van de werknemer. Tegelijkertijd is de uitstroom naar respectievelijk zelfstandige, geen werk en ook geen uitkering en geen werk met uitkering in kaart gebracht. Ten slotte is nieuwe informatie beschikbaar over arbeidsmigratie naar herkomst, inkomenspositie en verblijfsduur. Over arbeidsmarktflexibilisering wordt een dossier bijgehouden op de CBS-website.

Vermogenspositie van huishoudens

In 2017 is het beeld van de vermogenspositie van huishoudens (zoals beleggingen, hypothecaire en niet-hypothecaire schulden) verder verbeterd door gebruik te maken van **nieuwe databronnen**. Informatie over vermogensposities draagt bij aan een betere beschrijving van het fenomeen maatschappelijke ongelijkheid en aan het in kaart brengen van de risico's bij huishoudens op het vlak van ouderdomsvoorzieningen en zorg.

Verder is gewerkt aan het completer en kwalitatief beter maken van de **vermogensstatistieken**, die ook ten dienste staan aan de (financiële) rekening van de sector huishoudens binnen het raamwerk van de nationale rekeningen. De in 2016 gestarte werkzaamheden voor het realiseren van een complete waarneming van niet-hypothecaire schulden van huishoudens zijn in 2017 voortgezet. Dit geldt ook voor de werkzaamheden ter bepaling van vermogens(buffers) van zelfstandigen.

Toegang tot informatie op laag-regionaal niveau

In 2017 introduceerde het CBS data over **innovatie, research & development en internationale handel in diensten** op regionaal niveau. De mogelijkheden zijn onderzocht om investerings- en fiscale data te regionaliseren. Eind 2017 is een Statlinetabel gepubliceerd met daarin omzetgegevens per branche naar COROP-niveau (regionale indeling conform Coördinatie Commissie Regionaal OnderzoeksProgramma).

Als gevolg van decentralisatie van Rijkstaken naar gemeenten neemt de behoefte van gebruikers aan (laag-)regionale informatie sterk toe. Het CBS beantwoordt deze vraag door de toegang tot informatie op laag-regionaal niveau verder te ontsluiten. Dit leidde in 2017 opnieuw tot een uitbreiding van informatie op het niveau van verschillende kaartlagen (zoals gemeenten, wijken, buurten, vierkanten en bodemgebruik). Door meerdere indicatoren in een regionale samenhang met elkaar te publiceren, kan een gebruiker een dieper, feitelijk begrip krijgen van het door hem onderzochte fenomeen. Al deze informatie is beschikbaar op de vernieuwde website CBSinuwBuurt.nl.

2.6 Gerealiseerde output

Output 2017											
Thema	aantal	Nieuws-berichten		Statline-tabellen		Publi-caties	Eurostat-leveringen	Microdata-bestanden	Inlichtingen (infoservice)**		
		w.v. nieuw		elektro-nisch*	data-bestanden	Remote Access	telefonisch (incl.antw. app.)	email incl. brieven & fax	Twitter		
Arbeid en sociale zekerheid	71	526	27	9	84	187	819	1055			
Bedrijven	62	201	7	3	33	76	448	518			
Bevolking	33	278	16	27	8	53	807	894			
Bouwen en wonen	33	215	11	2	28	32	148	253			
Financiële en zakelijke diensten	12	53	0	1	14		20	62			
Gezondheid en welzijn	31	180	14	11	6	85	423	616			
Handel en horeca	31	89	0		20		147	196			
Industrie en energie	24	268	1	2	124	2	90	189			
Inkomen en bestedingen	40	85	9	3	9	54	288	607			
Internationale handel	33	154	1	7	47	1	209	260			
Landbouw	20	101	4	2	74	4	125	171			
Macro-economie	49	154	2		112		100	307			
Natuur en milieu	7	57	0	2	7		56	141			
Onderwijs	15	173	14	10	12	54	163	214			
Overheid en politiek	13	85	5	6		2	86	129			
Prijzen	34	113	0	5	92	11	3926	1703			
Veiligheid en recht	27	86	2	6	114	38	201	261			
Verkeer en vervoer	38	148	6	8	98	2	142	236			
Vrije tijd en cultuur	17	111	3	8	30		177	267			
Allochtonen							122	112			
Caribisch Nederland		43	6								
Europese Unie							87	145			
Nederland regionaal		47	5	1			275	379			
Overige	25	242	2	161	1	53	2065	934	390		
Totaal	615	3409	135	274	913	654	10924	9649	390		

*Vanaf 2016 worden publicaties elektronisch uitgegeven. CBS voert het beleid dat alleen nog de zogenoemde etalageboekjes zoals Trends in Nederland op papier verschijnen en bepaalde publicaties die volledig extern gefinancierd worden.

** Met ingang van 2017 worden aantallen via antwoordapparaat verstrekte inlichtingen niet meegenomen in het jaarverslag. Hierdoor zijn de cijfers van 2017 niet goed vergelijkbaar met die van 2016. Tweets worden niet uitgesplitst naar onderwerp.

3 Innovatie en efficiency

Lean Six Sigma, LOM, Scrum en Agile

Om de grip op de werkprocessen binnen het CBS verder te verbeteren en de efficiency te vergroten zijn in 2017 binnen het CBS **Lean Six Sigma** projecten uitgevoerd. De toepassing van Lean Operational Management (LOM) is in het verslagjaar verder uitgebreid. Eind 2017 werd LOM toegepast door ruim de helft van de medewerkers. In lijn met de doelstelling heeft de introductie van LOM geresulteerd in een meer efficiënte en meer effectieve samenwerking tussen medewerkers. Het toepassen van de **Scrum-aanpak** bij informatietechnologie (IT)-ontwikkelprojecten heeft in 2017 geleid tot meer focus en een betere aansluiting tussen business en IT, met meer bruikbare resultaten tot gevolg. Het CBS heeft in het najaar van 2017 besloten om een CBS-brede **Agile transitie** in te zetten omdat met het verder professionaliseren van deze Agile ontwikkelaanpak en de daarbij behorende rollen en processen beter op veranderingen ingespeeld kan worden.

Center for Big data Statistics

In het najaar van 2016 heeft het CBS ten behoeve van het onderzoek naar de mogelijkheden van big data het **Center for Big Data Statistics (CBDS)** opgericht. Het CBDS heeft in 2017 een flinke groei doorgeemaakt. Het doel van CBDS is bestaande statistieken te versnellen, op lager regionaal niveau actuele output te realiseren, met meer detaillering. Het gebruik van secundaire bronnen zorgt er ook voor dat de administratieve lasten verminderen. Door het combineren van zoveel mogelijk data kunnen beleidsmatige vragen beter worden beantwoord, terwijl het geautomatiseerd integreren van databronnen en -stromen tot efficiencyverbeteringen kan leiden.

Het CBDS heeft een groot aantal strategische partners aan het reeds bestaande CBS-netwerk toegevoegd bestaande uit de statistiekbureaus, Eurostat, TNO, DNB, private partijen, universiteiten en hogescholen. Het is voor het eerst dat nationale en internationale partijen uit de overheid, het bedrijfsleven, de wetenschap en het onderwijs gaan samenwerken op het gebied van big data-technologie en methoden voor de productie van statistieken. In 2017 zijn er afspraken gemaakt over additionele financiële middelen ter ondersteuning van het CBDS, waaronder een vijfjarige subsidie van de provincie Limburg. In 2017 heeft het CBDS gewerkt aan een veelheid aan thema's waaronder gezondheid, mobiliteit, transport en arbeidsmarkt. Ongeveer elke twee maanden zijn producten zoals visualisaties over verkeersintensiteiten en containerschepen geplaatst op het innovatieportaal van de CBS-website, waarop regelmatig feedback is opgehaald van gebruikers. Het CBDS fungeert als innovatieve omgeving voor onder meer studenten en onderzoekers van andere organisaties. Met genoemde producten speelt het CBDS in op de behoefte om te komen tot real time indicatoren en verdere detaillering van bestaande statistieken.

Overige innovatie en efficiency

Voor de Consumenten Prijs Index (CPI) is gewerkt aan **nieuwe methoden en technieken** om grote prijsdatabestanden te classificeren en om uit de veelheid van data prijsindices te berekenen. De nieuwe methoden en technieken zijn in productie genomen. Voor het verzamelen van prijsdata op het internet zijn de robottools zoals *web scraping* doorontwikkeld.

Het CBS heeft de mogelijkheden onderzocht welke nieuwe reguliere statistieken kunnen worden ontwikkeld met behulp van **Automatic Identification System (AIS)**-data. Het onderzoek vond plaats in het kader van het Europese big-dataproject op basis van *AIS vessel tracking data* (vanuit het **AIS** van schepen). AIS is gebaseerd op transponder-technologie met als doel via interactie tussen de schepen onderling en met

instanties aan de wal de veiligheid van scheepvaart op zeeën en het binnenwater te verhogen. De conclusie is dat er voldoende mogelijkheden zijn de komende jaren AIS-data geleidelijk aan te gaan gebruiken in combinatie met en in aanvulling op bestaande databronnen.

In 2015 is **Phoenix+** gestart, een grootschalig programma voor de aanpassing van het dataverzamelingsproces. Het doel is om de bedrijfscontinuïteit van dataverzameling te garanderen, de flexibiliteit en gebruiksvriendelijkheid voor deelnemers aan enquêtes te verbeteren en om de snelheid en efficiency van het proces te verhogen. Het waarnemen via internet (CAWI) en ondersteunen van nieuwe manieren van waarnemen (zoals via mobiele telefoons) zijn hiervan belangrijke elementen. De in 2016 opgeleverde keten voor elektronische waarneming is in 2017 verder uitgebreid met onder meer functionaliteit voor het opleveren van verzamelde gegevens aan afdelingen, die deze ruwe inputdata verder verwerken tot statistische informatie. Daarnaast zijn processen en systemen in productie genomen voor het onderhouden en raadplegen van waarnemings-gerelateerde contacten met de buitenwereld en het opstellen en versturen van brieven en e-mails. Eind 2017 stond de teller van het aantal statistische onderzoeken waarvoor de waarneming in de nieuwe keten ingeregeld en aan productie overgedragen was op 20 (van de in totaal 120 over te dragen onderzoeken). Het programma Phoenix+ is in 2017 door het Bureau ICT-Toetsing (BIT) getoetst. De daaruit voortkomende adviezen richten zich met name op het krijgen van nog meer zekerheid over budget en kwaliteit. CBS neemt deze adviezen ter harte.

4 Bedrijfsvoering, informatiebeveiliging en risicobeheer

4.1 Personeel

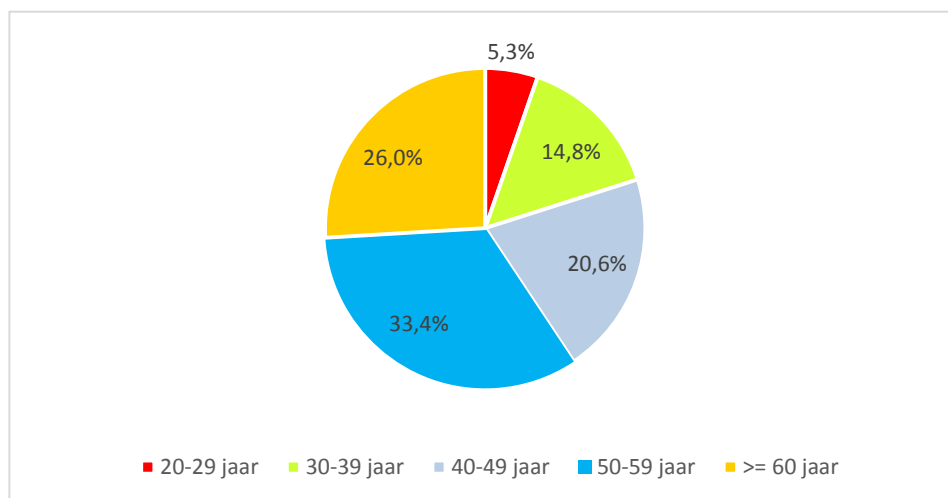
Het personeel in cijfers

Eind 2017 waren 1.980 medewerkers in dienst van het CBS (1.784 vte). De gemiddelde operationele bezetting is gedaald van 1.864 vte in 2016 naar 1.816 in 2017. De bezetting per hoofddirectie is weergegeven in tabel 4.1. De bezetting was gedurende het verslagjaar aan een aantal bewegingen onderhevig. Door de bezuinigingen als gevolg van Rutte I en Lenteakkoord is de bezetting gedaald. Daartegenover is de bezetting gestegen als gevolg van toename van de hoeveelheid aanvullende statistische diensten, het omzetten van inhuur voor (met name IT-) werkzaamheden naar aanstellingen bij het CBS en door het procyclisch werven van medewerkers voor het opvangen van aankomende pensionering. In veel gevallen ging het bij nieuwe aanstellingen om tijdelijke aanstellingen.

EBN Economie, bedrijven en nationale rekeningen	495
SER Sociale en ruimtelijke statistieken	531
DVZ Dataverzameling	254
BIM Bedrijfsvoering, IT en Methodologie	401
CCN CBS Communicatie en Nieuws	73
Overige	<u>62</u>
Totaal	1.816

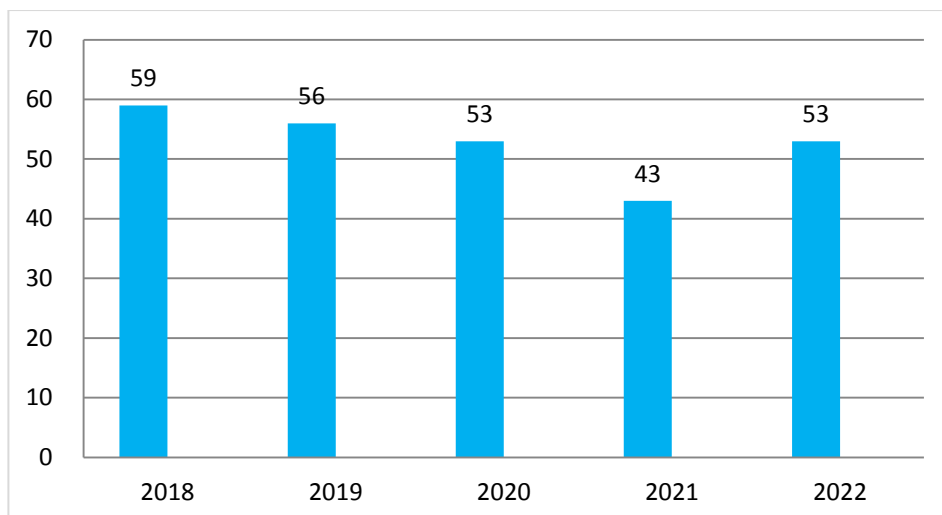
tabel 4.1: CBS bezetting 2017 (vte) per hoofddirectie

De **gemiddelde leeftijd** van de CBS'er eind 2017 is 50,3 jaar. Eind 2017 was 59,4 procent van de medewerkers 50 jaar of ouder (zie figuur 4.1). In het verslagjaar 2016 lag dit aandeel op 60,3 procent.

figuur 4.1: CBS bezetting 2017 naar leeftijdscategorie (percentages)

Eind 2017 was de prognose dat in de jaren 2018 tot en met 2022 naar verwachting 264 medewerkers het CBS verlaten, omdat zij de **AOW-gerechtigde leeftijd** bereiken (zie figuur 4.2).

figuur 4.2: verwachte uitstroom aantal CBS medewerkers door pensionering (2018 t/m 2022)

Met deze uitstroom zal het CBS de komende jaren deels de opgelegde bezuinigingen invullen. Een ander deel van de uitstroom zal worden vervangen en het CBS speelt hierop in door tijdig en herkenbaar op de **arbeidsmarkt** aanwezig te zijn. Onderdeel daarvan is een actief stagebeleid, een nieuw opgezet trainee-programma en intensieve contacten met universiteiten en hogescholen.

Arbeidsomstandigheden

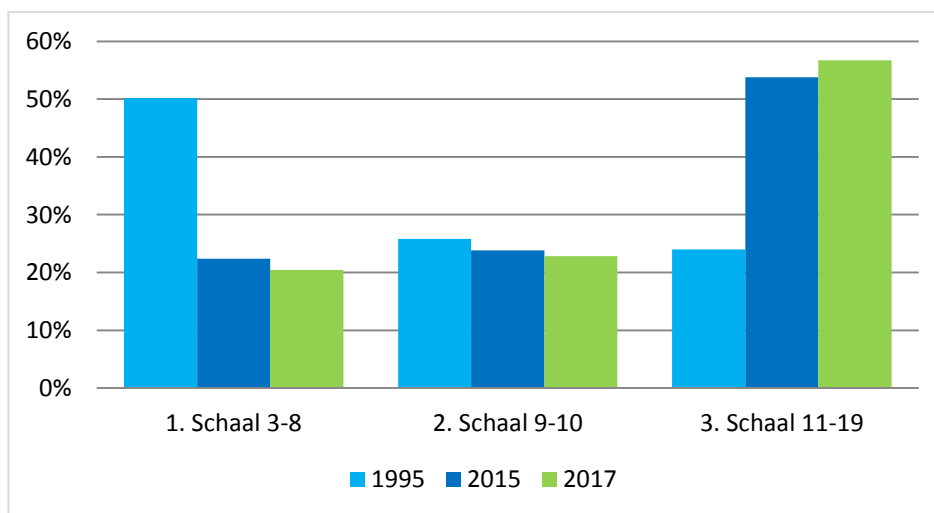
Het CBS hecht grote waarde aan het bevorderen van **goede arbeidsomstandigheden** voor de medewerkers. Het streeft immers naar vitale en gezonde medewerkers, die nu en in de toekomst duurzaam inzetbaar zijn. In 2017 is een nieuwe overeenkomst met de arbodienst en de bedrijfs-fysiotherapeutische zorg geïmplementeerd. Het Eigen regie-model is nu als basis verankerd in de bedrijfsgeneeskundige dienstverlening, waarbij de nadruk ligt op wat medewerkers nog wél kunnen in plaats van op mogelijke beperkingen. Voor leidinggevendenden zijn workshops georganiseerd op het terrein van arbeidsomstandigheden en zorg c.q. verzuimmanagement en inzetbaarheid om op deze wijze samen met medewerkers de regie en verantwoordelijkheid te kunnen nemen bij de aanpak van verzuimsituaties en benodigde interventies. Verder is in 2017 de mogelijkheid geopend om met korting deel te nemen aan Bedrijfsfitness Nederland via landelijk gespreide, aangesloten sportscholen.

In 2017 bedroeg het **ziekteverzuim** 4,1 procent, in 2016 was dit 4,3 procent. Daarmee zet de dalende trend zich voort.

De directeur-generaal hecht grote waarde aan constructief overleg met de **ondernemingsraad**. In 2017 zijn via formeel en informeel overleg onder meer de volgende onderwerpen aan de orde gekomen in de ondernemingsraad en het georganiseerd overleg met de vakbonden: de gevolgen van de opgelegde efficiencytaakstellingen voor het CBS, de introductie van de nieuwe gesprekscyclus, de ontwikkeling van nieuw beleid voor belonen, het aanpassen en up-to-date brengen van de klachtenregeling, het invoeren van de regeling Ombudsfunctionaris, en afspraken over de toepassing van de onregelmatigheidstoeslag. Daarnaast is tijdens het verslagjaar een aantal reorganisaties afgerond: de reorganisatie Bedrijfsvoering, IT en Methodologie (BIM), de reorganisatie Communicatie en Nieuws (CCN) en de reorganisatie team Kwaliteitszorg en Auditing (DKA).

Personele ontwikkeling

De verschuiving in opbouw van het personeelsbestand naar hoger opgeleid personeel zet zich voort als gevolg van de toename van de complexiteit en verdergaande automatisering van de statistische processen. Eind 2017 was 79 procent van de medewerkers werkzaam in functieschaal 9 of hoger (hbo+). In 1995 lag dit percentage nog op 50 procent (zie figuur 4.3).

figuur 4.3: CBS-medewerkers (%) naar functieniveau in 1995, 2015 en 2017

Een organisatie als het CBS die continu in beweging is en steeds efficiënter wordt, stelt hoge eisen aan de medewerkers. Het CBS spant zich in om de organisatie wendbaar in te richten en faciliteiten te bieden voor het werven en behouden van voldoende professionele en gemotiveerde medewerkers. Met het oog hierop heeft het CBS zich in 2017 gericht op de volgende vier thema's:

- **Recruitment en *employer branding***

In 2017 is het recruitment geïntensiveerd om nieuw gekwalificeerd personeel binnen te halen en talent uit de arbeidsmarkt te bereiken. Een actief stagebeleid, het organiseren van Hackatons voor studenten, de opzet van een traineeprogramma, samenwerking met partners zijn hier voorbeelden van.

- **Duurzame inzetbaarheid en mobiliteit**

Om medewerkers blijvend inzetbaar te houden en hen te motiveren om hun eigen ontwikkeling zelf te regisseren, staan voor medewerkers en managers ondersteuning en instrumentatie ter beschikking op een speciaal ingericht intern platform.

- **Talentontwikkeling en leiderschapsontwikkeling**

Organisatieontwikkeling begint bij continue ontwikkeling van mensen. Managers hebben hierin een belangrijke rol, die gericht is op inhoudelijke begeleiding maar ook op het boeien, binden en ontwikkelen van de medewerkers. In 2017 is een nieuw managementprofiel opgesteld, op basis waarvan leiderschapsontwikkeling verder geprofessionaliseerd wordt.

- **Performance-management**

In een veranderende organisatie is het van belang de juiste dialoog te hebben over het leveren van toegevoegde waarde aan de geformuleerde doelstellingen. Vanaf 2017 wordt gewerkt met een nieuwe gesprekscyclus waarin leidinggevend en medewerkers nadrukkelijk over resultaten (performance) én

ontwikkeling in gesprek gaan. Ook zijn nieuwe afspraken gemaakt met de ondernemingsraad over bewust belonen die beter aansluiten bij de beoogde groeiontwikkeling op individueel en teamniveau.

4.2 Maatschappelijk verantwoord ondernemen

Het CBS stimuleert waar mogelijk het **Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen** en richt zich op een duurzame bedrijfsvoering. De gebouwen worden duurzaam verwarmd en gekoeld. Het gebouw in Den Haag wordt volledig verwarmd door een Warmte Koude Opslag (WKO). In Heerlen wordt het gebouw ongeveer voor 50 procent duurzaam verwarmd en gekoeld door mijnwater. Evenals als vorige jaren is de CO₂-uitstoot door het aardgasverbruik volledig gecompenseerd met behulp van internationale Gold Standard certificaten. Het elektriciteitsverbruik is in 2017 volledig vergroend. Diverse verlichtingsarmaturen zijn vervangen door energiezuinige LED-armaturen, ook zijn de schakeltijden van de verlichting aangepast zodat in de gesloten fase geen overbodige verlichting meer aan is. Door de energiebesparende maatregelen van de afgelopen jaren is het energieverbruik teruggebracht. Het CBS heeft de ambitie het restafval te beperken ten gunste van afvalstromen die voor compostering en of hergebruik/recycling geschikt zijn. In de bedrijfsrestaurants zijn nu afzuigsystemen/inzamelmiddelen aanwezig die geschikt zijn voor het sorteren van het afval.

4.3 Informatiebeveiliging, kwaliteitszorg en gedragscodes

Informatiebeveiliging

Het CBS beschikt over een grote hoeveelheid vertrouwelijke gegevens. De beveiliging van die gegevens is van groot belang. Mensen, bedrijven en instellingen die hun gegevens aan het CBS ter beschikking stellen, moeten erop kunnen rekenen dat die informatie vertrouwelijk blijft. In de CBS-wet is bepaald dat de gegevens die het CBS verzamelt uitsluitend mogen worden gebruikt voor statistische doeleinden. Het CBS heeft uitstekende technische en organisatorische voorzieningen om de gegevens te beveiligen. Verder stelt het CBS hoge eisen aan de kwaliteit van de informatiebeveiliging. Daarom is het CBS aantoonbaar compliant met de **Baseline Informatiebeveiliging Rijksdienst (BIR)**. De BIR is een normenkader dat maatregelen bevat voor alle onderdelen van de bedrijfsvoering, die relevant zijn voor de informatiebeveiliging. Het BIR is gebaseerd op **ISO-normen 27001 en 27002** voor informatiebeveiliging. Het CBS is in 2017 ISO 27001 gecertificeerd. De normen van ISO 27002 worden getoetst in de jaarlijkse privacy audits.

Kwaliteitszorg

Het CBS heeft in 2015 kwaliteitsmanagement op basis van **ISO9001** geïntroduceerd om zijn producten, processen en diensten te verbeteren en nóg beter in de behoeften en verwachtingen van de maatschappij, klanten en andere belanghebbenden te voorzien. Het doel is om in 2019 op CBS-niveau ISO9001 gecertificeerd zijn. Daarmee laat het CBS zien dat het kwaliteitsmanagement van groot belang acht en komt het bovendien tegemoet aan een van de uitkomsten van de **peer review** uit 2015 in het kader van de Praktijkcode voor Europese Statistieken (**Code of Practice**), te weten *“Statistics Netherlands should take measures to embed more deeply its quality management throughout the organisation and consider also the adoption of recognised industry certification systems.”*

De certificering van processen is de bevestiging dat binnen het CBS actief gebruik wordt gemaakt van de plan-do-check-act cyclus (een standaardcyclus in kwaliteitsmanagement), dat met beheersmaatregelen voldoende wordt geanticipeerd op risico's en dat structureel aandacht wordt gegeven aan continu verbeteren. In 2017 is het aantal processen dat voldoet aan ISO 9001 verdubbeld ten opzichte van 2016.

Gedragcodes

Het CBS voldoet aan de eerder genoemde Praktijkcode voor Europese statistieken. In de CBS-gedragcode is uitgewerkt hoe de principes onpartijdigheid, betrouwbaarheid, relevantie, efficiency, statistische geheimhouding en transparantie van belang zijn voor de maatschappij als geheel, voor de gebruikers van statistieken, voor de partijen die informatie aan het CBS verstrekken die de basis van de statistieken vormt, en voor de CBS-medewerkers zelf.

Conform het **bestuursreglement CBS** is beleid inzake integriteit vastgelegd in een Integriteitscode. Het CBS bevordert dat medewerkers zonder gevaar voor hun rechtspositie de mogelijkheid hebben om te rapporteren over vermeende onregelmatigheid, dan wel schending van gedragcodes en wet -en regelgeving. Tevens beschikt het CBS over een externe en een interne **klachtenregeling**. In 2017 is als volgt gebruik gemaakt hiervan:

- In 2017 heeft het CBS in totaal 54 externe klachten ontvangen. Deze klachten zijn, veelal informeel, allemaal naar tevredenheid van de klager opgelost en geen van deze klachten heeft geleid tot een vervolklacht bij de Nationale Ombudsman.
- Het grootste deel van de bezwaren die het CBS ontvangt, heeft betrekking op de uitoefening door het CBS van zijn wettelijke handhavingsbevoegdheden. In 2017 zijn drie bezwaren ongegrond verklaard die al in 2016 waren ingediend en zijn 46 nieuwe bezwaren ingediend. Vijftien van deze nieuwe bezwaren zijn informeel afgehandeld, waarna het bezwaar schriftelijk is ingetrokken. Van de resterende 31 bezwaren zijn er 22 niet-ontvankelijk of ongegrond verklaard en de overige negen bezwaren zullen in 2018 definitief worden afgehandeld. Er is geen beroep ingesteld naar aanleiding van de in 2017 genomen besluiten op bezwaar.
- In 2017 heeft het CBS acht bezwaren van personeelsleden ontvangen op het vlak van arbeids- of ambtenarenrecht. Zeven hiervan zijn in 2017 afgehandeld en geen van deze zaken heeft geleid tot een beroepsprocedure bij de bestuursrechter. De resterende arbeidsgerelateerde bezwaarzaak zal in 2018 worden afgehandeld.
- In 2017 is één keer bezwaar gemaakt tegen de afwijzing van een WOB-verzoek en de afwijzing van een inzageverzoek op grond van de Wet bescherming persoonsgegevens. Dit bezwaar is ongegrond verklaard en heeft niet geresulteerd in een beroepsprocedure bij de bestuursrechter.

4.4 Prestatie-indicatoren

De prestatie-indicatoren van het CBS vormen een belangrijk onderdeel binnen de planning en control-cyclus van het CBS. De doelstellingen van het CBS zijn uitgewerkt in kritische succesfactoren en niet financiële prestatie-indicatoren en daarmee hebben de indicatoren een functie als (extern) verantwoordingsinstrument en als (intern) sturingshulpmiddel. Een overzicht van de niet financiële prestatie indicatoren en de daarbij behorende scores is beschreven in tabel 4.2.

tabel 4.2: Niet financiële prestatie indicatoren CBS 2013 - 2017

Naam en omschrijving	Streefwaarde 2017	Uitkomst 2017	Uitkomst 2016	Uitkomst 2015	Uitkomst 2014	Uitkomst 2013
Realisatie publicatiekalender - persberichten	90 procent van de geplande persberichten is op de geplande publicatiedatum gehaald.	100%	100%	100%	100%	99%
Percentage op de geplande datum gepubliceerde persberichten.						

Naam en omschrijving	Streefwaarde 2017	Uitkomst 2017	Uitkomst 2016	Uitkomst 2015	Uitkomst 2014	Uitkomst 2013
Realisatie publicatiekalender - verplichte leveringen aan Eurostat Percentage op de geplande datum gerealiseerde leveringen aan Eurostat.	90 procent van de dataleveringen aan Eurostat heeft op de geplande datum plaatsgevonden.	98%	100%	97%	96%	91%
Aantal formele correcties op publicaties Aantal persberichten dat met een (nieuw) persbericht wordt gecorrigeerd.	Maximaal 3 persberichten per jaar.	2 berichten	1 bericht	1 bericht	0 berichten	0 berichten
Afwijking voorlopige en definitieve cijfers - economische groei Het aantal keer dat de definitieve kwartaalcijfers voor de economische groei van een jaar meer dan 0,75 procentpunt afwijken van de flash-ramingen voor de kwartalen van dat jaar.	Voor minimaal 3 kwartalen van een jaar is de afwijking kleiner dan 0,75 procentpunt.	peiljaar 2014 onvoldoende 2 kwartalen OK.	peiljaar 2013 onvoldoende 2 kwartalen OK.	peiljaar 2012 voldoende 4 kwartalen OK.	peiljaar 2011 voldoende 4 kwartalen OK.	peiljaar 2010 voldoende 4 kwartalen OK.
Afwijking voorlopige en definitieve cijfers - internationale handel Het aantal afwijkingen van meer dan 4 procent tussen de voorlopige en definitieve cijfers van de onderdelen van de 6-wekenversie van de maandcijfers van de internationale handel.	Minimaal 80 procent van de verschillen bedraagt minder dan 4%.	peiljaar 2016 90%	peiljaar 2015 90%	peiljaar 2014 100%	peiljaar 2013 100%	peiljaar 2012 96%
Afwijking voorlopige en definitieve cijfers - bevolkingsgroei Deelindicator jaarcijfer: de absolute afwijking van de som van de voorlopige maandcijfers van de bevolkingsgroei met het definitieve jaarcijfer. Deelindicator maandcijfers: het aantal keren dat de definitieve cijfers van de bevolkingsgroei voor de maanden van het voorafgaande kalenderjaar meer dan 4 duizend afwijken van de voorlopige cijfers.	Gecumuleerd over de 12 maanden mag de afwijking niet groter zijn dan 16 duizend. Voor minimaal 8 van de 12 maanden is de afwijking van het maandcijfer kleiner dan 4000.	peiljaar 2016 voldoende jaartotaal: 8183 alle maanden afwijking <4000	peiljaar 2015 voldoende jaartotaal: 929; alle maanden afwijking <4000	peiljaar 2014 voldoende jaartotaal: 1420; alle maanden afwijking <4000	peiljaar 2013 voldoende jaartotaal: 1514; alle maanden afwijking <4000	peiljaar 2012 voldoende jaartotaal: 1550; alle maanden afwijking <4000
Reductie enquêtedruk Uitkomst van de jaarlijkse administratieve lasten zoals gemeten door de 'enquêtedrukmeter' (HEDM).	De administratieve last door enquêtedruk voor het bedrijfsleven mag in 2014 niet meer bedragen dan de lastendruk in 2013 en wordt zoveel mogelijk gereduceerd in lijn met de doelstelling om in 2015 een reductie tussen de 20% en 30% te realiseren (peiljaar 2009).	voldoende Definitief cijfer (HEDM) 2016: € 15 mln.	voldoende Definitief cijfer (HEDM) 2015: € 15 mln.	voldoende Definitief cijfer (HEDM) 2014: € 19 mln.	voldoende Definitief cijfer (HEDM) 2013: € 21 mln.	voldoende

Twee prestatie-indicatoren uit tabel 4.2 worden hieronder nader toegelicht:

- **Afwijking voorlopige en definitieve cijfers - economische groei**

De prestatie-indicator 'Afwijking voorlopige en definitieve cijfers - economische groei' heeft betrekking op de **raming van de groei van het bruto binnenlands product (bbp)**. De norm is dat voor minimaal drie kwartalen van een verslagjaar de bijstelling tussen de allereerste raming van de bbp-groei voor een kwartaal (45 dagen na afloop van het kwartaal) en de definitieve raming voor dat kwartaal (tweeënhalf jaar na afloop van het verslagjaar) kleiner is dan 0,75 procentpunt.

Gebleken is dat het CBS voor het verslagjaar 2014 net als voor verslagjaar 2013 niet voldeed aan de prestatie-indicator 3.1 voor de bijstellingen van het bbp. Als vervolg op het plan van aanpak uit 2015 om het verschil tussen de flashraming en de reguliere kwartaalraming te verkleinen is in 2017 gestart met de uitvoering van een nieuw plan van aanpak. Dat plan richt zich vooral op het verkleinen van de bijstellingen tussen kwartaalramingen en jaarramingen. De uitvoering van dit plan zal doorlopen in 2018.

In 2017 is onder andere een decompositie-analyse uitgevoerd waarin de bijstellingen per bedrijfstak en bestedingscategorie zijn ontleed naar een aantal oorzaken, zodat daarna gericht aan het wegnemen van de belangrijkste oorzaken gewerkt kon worden. Daarnaast is gewerkt aan de ontwikkeling van zogenaamde structurele tijdreeksmodellen voor de financiële instellingen en de zorg, twee bedrijfstakken waarvoor bij de flashraming nog geen of nauwelijks broninformatie beschikbaar is.

- **Reductie enquêtedruk bij bedrijfsleven**

Een van de prestatie-indicatoren betreft de **administratieve lastendruk**. Voor het produceren van betrouwbare en samenhangende statistische informatie haalt het CBS de benodigde basisgegevens zoveel mogelijk uit bestaande registraties. Deze registraties zijn echter niet altijd toereikend, waardoor (aanvullende) uitvraag bij bedrijven noodzakelijk blijft.

Het CBS verzamelt de gegevens op zo'n manier dat de administratieve lasten voor ondernemingen en instellingen zo laag mogelijk zijn. Op het punt van feitelijke en gepercipieerde lastendruk zijn de afgelopen jaren flinke stappen gezet, hetgeen ook door het bedrijfsleven wordt opgemerkt. De lastendruk veroorzaakt door het CBS behoort tot de laagste van Europa, vergeleken met andere nationale statistische bureaus, en bedraagt 0,25 procent van de totale lastendruk die door het Rijk veroorzaakt wordt. Desondanks blijft de feitelijke en beleefde lastendruk structureel de aandacht van het CBS houden. Daarbij maakt het CBS altijd een afweging tussen lastendruk en kwaliteit van de cijfers, die zonder meer betrouwbaar moeten zijn.

De lastendruk in 2016 bedroeg 15 miljoen euro en is nominaal gelijk gebleven ten opzichte van 2015. Op een paar vlakken is de lastendruk iets gestegen. Dit wordt met name veroorzaakt door de noodzakelijke verlaging van de waarneemdrempel voor de invoer en uitvoer om met de stijgende totale handelswaarde van de vrijgestelde bedrijven, aan de in de Europese verordening gestelde dekkingseisen van de handel te kunnen blijven voldoen.

Om de lastendruk te blijven monitoren worden (vertegenwoordigers van) bedrijven nauw betrokken bij de **vereenvoudiging en modernisering van CBS-vragenlijsten**. Ook blijft het CBS zoeken naar nieuwe en verbeterde bronnen, waarbij registerinformatie in combinatie met modelmatige schattingen toegepast kan worden. Daarnaast wordt verder gewerkt aan het gebruik van websites als bron om gegevens te achterhalen. Het Center for Big Data Statistics (CBDS) heeft in het verslagjaar een pilot uitgevoerd naar innovatieve mogelijkheden om de lastendruk verder te optimaliseren. Dit onderzoek wordt in 2018

voortgezet, bij onder meer de vacature-statistiek, waarbij de uitvraag bij berichtgevers volledig zal komen te vervallen.

Echter de verwachting is dat met alle recente lastendruktrajecten de voor het CBS minimale lastendruk vrijwel bereikt is. Een verdere lastendrukverlaging zou ongewenste gevolgen hebben, zoals minder samenhangende informatie, minder nauwkeurige cijfers en grotere bijstellingen. Het CBS heeft gegevens van ondernemers nodig om kwalitatief goede statistieken te kunnen blijven maken. Het CBS blijft hierbij nauw samenwerken met de **Berichtgeversraad**, waarin zowel ondernemers als brancheorganisaties zijn vertegenwoordigd.

4.5 Extern verantwoordingsmodel (kosten statistieken)

In het CBS-verantwoordingsmodel zijn de totale integrale kosten over 2017 toegerekend aan de statistische activiteiten binnen het CBS. Deze kosten bedragen in totaal 190,2 miljoen euro (exclusief de dotatie van 1,1 miljoen euro aan de reorganisatievoorzieningen).

In tabel 4.3 is het overzicht van kosten over 2017 weergegeven. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de kosten voor het vaste programma (betaald uit het basisbudget EZK) en de kosten voor aanvullende statistische diensten. De kosten voor aanvullende statistische diensten zijn gebaseerd op de integrale kostprijs die het CBS hiervoor in rekening brengt.

tabel 4.3: Kosten van het Vaste programma CBS en kosten Aanvullende statistische diensten (2016 en 2017)

Kosten statistiegroep x 1.000 euro	Vast programma 2017 betaald uit basisbudget EZK	Aanvullende statistische diensten en overige opbrengsten 2017	Totale kosten 2017	Vast programma 2016 betaald uit basisbudget EZK	Aanvullende statistische diensten en overige opbrengsten 2016	Totale kosten 2016
Arbeid Inkomen en Leefsituatie	10.041	3.443	13.484	11.507	2.625	14.132
Bedrijfsstatistieken	29.139	3.222	32.361	32.674	1.671	34.345
Dataverzameling	35.690	7.587	43.277	38.078	5.165	43.243
Demografische en sociaal-economische statistieken	8.696	3.696	12.392	10.963	2.953	13.917
Dienstverlening en Informatieverstrekking	2.242	5.631	7.873	1.001	5.472	6.473
Leefomgeving	9.099	2.967	12.066	10.985	2.062	13.046
Nationale rekeningen	15.480	1.499	16.979	14.343	1.105	15.448
Overheidsfinanciën en Consumptieprijzen	13.346	760	14.106	12.403	673	13.076
Quartaire Sector	7.857	3.695	11.552	10.778	2.720	13.498
Register Bedrijven	7.395	44	7.439	6.854	155	7.009
Verkeer en Vervoer	4.592	427	5.019	5.473	252	5.725
Overige statistiegroepen	0	2.840	2.840	0	1.316	1.316
Blaise	0	3.400	3.400	0	3.360	3.360
Presentatie CBS-cijfers	7.362	0	7.362	7.051	0	7.051
Totalen	150.939	39.211	190.150	162.111	29.528	191.639

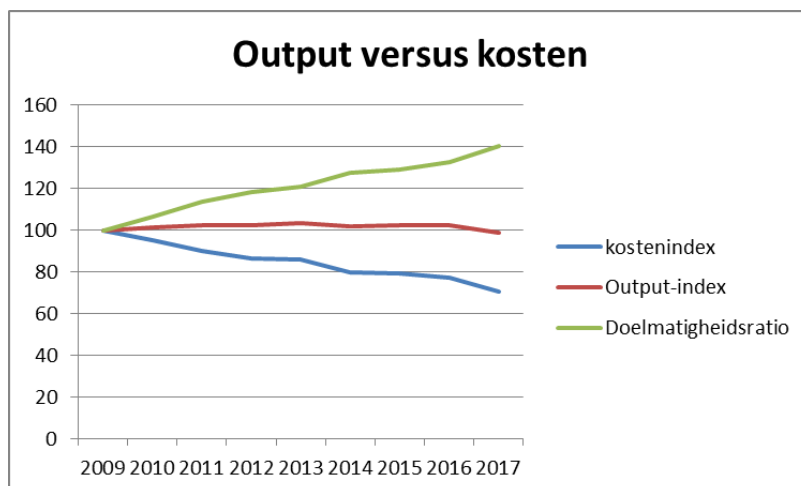
Uit tabel 4.3 kan worden afgeleid dat de kosten voor het vaste programma (betaald uit het basisbudget van EZK) in 2017 150,9 miljoen euro bedroegen. Hiervan was 144,9 miljoen euro nodig voor het voldoen aan Europese statistische verplichtingen. Aan overige statistieken waaraan nationaal behoefte was (zoals vastgelegd in het MJP 2014-2018) werd 6 miljoen euro besteed. De kosten voor aanvullende statistische diensten bedroegen 39,2 miljoen euro in 2017.

In tabel 4.4 zijn de financiële kengetallen van het CBS periode 2009 t/m 2017 beschreven. Uit tabel 4.4 kan worden afgeleid dat het statistische jaarprogramma tussen 2009 en 2013 constant is gebleven. Met ingang van 2014 zijn als gevolg van de taakstellingen voor 4 miljoen euro aan statistieken versoberd, stopgezet of gefinancierd door de gebruiker van de statistiek. In 2017 is het EZK-budget voor reguliere niet verplichte statistieken verder gedaald met 7 miljoen euro. Het merendeel van deze statistieken wordt door de gebruikende ministeries bekostigd. Aan de andere kant zijn nieuwe Europese verplichtingen van kracht geworden. De loonkosten zijn in de periode 2009-2017 gedaald door een lager aantal werknemers.

tabel 4.4: financiële kengetallen van het CBS in de periode 2009 t/m 2017

Jaar:	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
(bedragen x 1 miljoen euro)									
Lonen en salarissen	113,0	112,9	110,0	106,8	104,4	101,7	103,7	111,0	111,3
Pensioenlasten en sociale lasten	25,1	26,0	26,2	27,7	28,5	28,1	26,4	28,4	29,7
Ingeleend personeel	16,0	15,6	11,8	11,0	11,7	8,5	12,1	9,6	7,9
Overige bedrijfslasten	41,0	39,0	39,3	39,1	39,4	36,9	39,2	36,7	35,5
Afschrijvingen	9,4	12,5	9,1	9,3	9,3	7,4	6,4	5,9	5,8
Totale kosten	204,5	206,0	196,4	193,9	193,3	182,6	187,8	191,6	190,2
Aanvullende statistische diensten en overige opbrengsten	-17,9	-21,4	-22,0	-25,0	-22,3	-22,9	-27,3	-29,5	-39,2
Kosten vast programma (betaald uit basisbudget EZK)	186,6	184,6	174,4	168,9	171,0	159,7	160,5	162,1	151,0
Kosten vast programma exclusief mutaties 2009-2017	184,9	182,2	170,1	164,6	163,9	156,5	156,2	157,5	153,3
Extra EU-verplichtingen vanaf 2009	1,7	2,4	4,3	4,3	7,1	7,2	8,3	8,6	8,7
Reductie niet verplichte statistieken	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-4,0	-4,0	-4,0	-11,0
Kosten vast programma inclusief mutaties 2009-2017	186,6	184,6	174,4	168,9	171,0	159,7	160,5	162,1	151,0
Prijsstijging tov voorgaand jaar		3,80%	0,30%	0,60%	2,00%	0,60%	1,60%	4,00%	2,00%
Kosten vast programma exclusief mutaties 2009-2017 gecorrigeerd voor prijsstijgingen	184,9	175,5	163,4	157,2	153,4	145,6	143,1	138,7	132,3
Gemiddeld aantal vte	2.140	2.059	1.964	1.875	1.833	1.777	1.780	1.864	1.816
Loonkosten per vte x € 1.000	64,5	67,5	69,3	71,7	72,5	73,0	73,1	74,8	77,6

De loonkosten per werknemer zijn de periode van 2009 tot en met 2017 wel gestegen als gevolg van cao-afspraken en gestegen pensioenpremies. De overige bedrijfslasten zijn over de periode 2009-2017 gedaald als gevolg van terughoudend beleid en verdere versobering. Per saldo zijn de kosten van het vaste programma (betaald uit het basisbudget EZK) in de periode 2009-2017 gedaald van 184,9 miljoen euro in 2009 naar 153,3 miljoen euro in 2017. Gecorrigeerd voor loon- en prijsstijgingen (totaal circa 15% over de periode 2009-2017) zijn de totale kosten gedaald naar 132,3 miljoen euro in 2017. De verhouding output versus kosten wordt weergegeven in figuur 4.4.

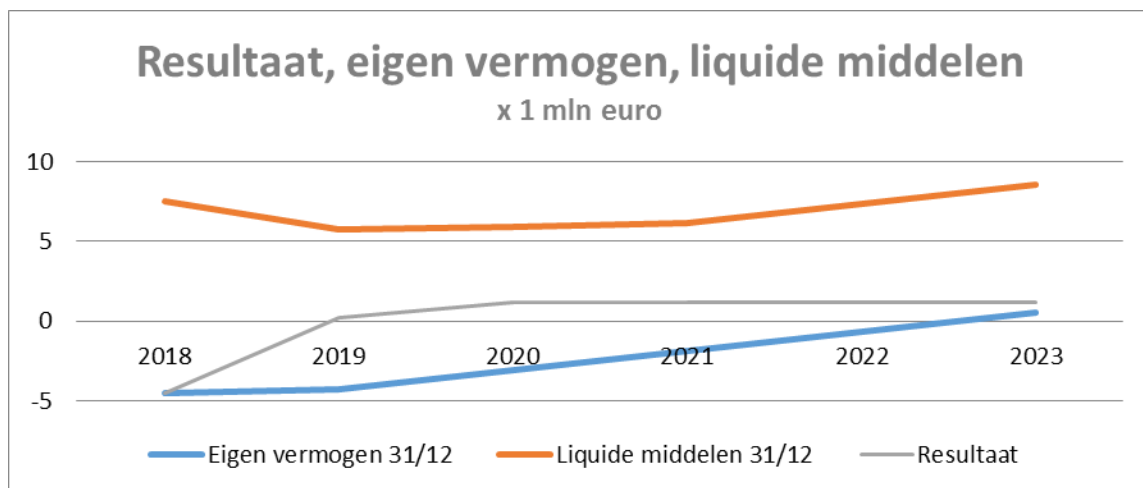
figuur 4.4: Verhouding van output versus kosten CBS (periode 2009 t/m 2017)

4.6 Financieel toekomstbeeld

Medio juli 2017 is duidelijkheid gekomen over de financiële kaders als gevolg van de Rutte II taakstelling. Ter versterking van het eigen vermogen van het CBS heeft CBS in 2017 van het ministerie van EZK een bijdrage van 12 miljoen euro ontvangen. Deze bijdrage wordt verstrekt in tranches die in hoogte gelijk zijn aan de resterende tranches van de taakstelling Rutte II, te weten 4 miljoen euro in 2016, 2 miljoen euro in 2017, 4 miljoen euro in 2018 en 2 miljoen euro in 2019. Na 2019 dient het CBS het restant van de taakstelling Rutte II zelf op te vangen binnen de begroting. Daarnaast wordt van 2021 tot en met 2026 de jaarlijkse bijdrage van het ministerie van EZK aan het CBS voor de duur van 6 jaar met 2 miljoen euro verlaagd. In het nieuwe Regeerakkoord Rutte III is geen nieuwe taakstelling aan zbo's opgelegd.

De bezuinigingen worden onder meer ingevuld door een reductie in het programma vanaf 2017. Aangezien het overgrote deel van het statistisch programma uit EU-verplichtingen bestaat die geen besparingsflexibiliteit bieden, is deze reductie neergeslagen op de niet Europees verplichte statistieken binnen het werkprogramma. In 2016 heeft CBS de betrokken ministeries benaderd voor alternatieve bekostiging hiervan. Dit heeft erin geresulteerd dat het merendeel van de onverplichte statistieken alsnog kan worden behouden. Een klein deel van het niet-verplichte programma is per 1 januari 2017 stopgezet. Daarnaast wordt in 2018 en de jaren erna een extra besparing gerealiseerd door verdere verhoging van de efficiency en bezuinigingen op het materiële budget.

Als gevolg van het bovenstaande is het eigen vermogen de afgelopen jaren gedaald naar nihil per ultimo 2017. In het financieel meerjarenbeeld in het MJP was dit grotendeels voorzien. Om de bezuinigingen Rutte I, het Lenteakkoord en Rutte II (totaal ruim 54 miljoen euro) en onvoorziene ontwikkelingen bovenop het MJP (onvolledige compensatie pensioenpremies en kosten voor boventalligen) te kunnen opvangen zal het eigen vermogen in de jaren 2018 ten met 2021 licht negatief zijn. Het ministerie van EZK heeft voor die jaren aan het CBS toestemming gegeven om een licht negatief eigen vermogen te begroten. Er worden geen liquiditeitsproblemen voorzien. In figuur 4.5 worden de verwachte ontwikkelingen qua eigen vermogen, resultaat en stand liquide middelen weergegeven.

figuur 4.5: verwachte ontwikkelingen CBS resultaat, eigen vermogen, liquide middelen (2018 t/m 2023)

4.7 In control verklaring

Inleiding

Het besturingssysteem van het CBS is een wezenlijk onderdeel van de bedrijfsvoering. Het ondersteunt het management om de gestelde doelen te realiseren. De opzet en werking van het besturingssysteem wordt periodiek geëvalueerd. De Handreiking Sturing Semipublieke Sector en het Normenkader financieel beheer en toezicht ziet het CBS daarnaast als belangrijk uitgangspunt voor het in control zijn van het CBS. Belangrijkste elementen die hierna worden toegelicht zijn: Strategische planningsproces; Risicomanagement; Interne beheersingsmaatregelen en een adequaat planning- en controlsysteem; Governance-systeem; In control statement.

Strategisch planningsproces

Het strategisch planningsproces is een essentieel onderdeel van het besturingssysteem. De strategie wordt uitgewerkt in een **Meerjarenprogramma (MJP)** conform artikel 14 Wet CBS. In het Meerjarenprogramma wordt op hoofdlijnen vastgelegd welke werkzaamheden het CBS zal uitvoeren in de komende jaren. Het Meerjarenprogramma bevat een beschrijving van de op middellange termijn en lange termijn te realiseren doelstellingen, de hoofdlijnen van het daarop te richten beleid en de financiële en organisatorische voorwaarden die daartoe vervuld zullen worden. In december 2017 heeft het CBS het Meerjarenprogramma 2019-2023 inclusief het advies van de raad van advies, voorgelegd aan het ministerie van EZK.

Om intern richting te geven aan alle werkzaamheden en om de meerjarendoelstellingen te kunnen halen is binnen het CBS na consultatie van medewerkers en gebruikers de **strategische agenda van het CBS** herijkt. Het Meerjarenprogramma wordt vertaald in **jaarlijkse werkprogramma's** waarin is vastgelegd welke werkzaamheden het CBS in een bepaald jaar zal uitvoeren binnen de vastgestelde jaarbegroting. In de directiejaarplannen wordt vervolgens beschreven hoe de verschillende directies bijdragen aan het realiseren van het CBS-werkprogramma.

Risicomanagement

Om de doelstellingen te bereiken, wil het CBS zicht hebben op de risico's die de realisatie van deze doelen kunnen belemmeren. Risicomanagement heeft als doel het beheersen dan wel reduceren van risico's die de doelstellingen van het CBS bedreigen. In het kader van risicomanagement worden risico's periodiek tegen het licht gehouden en herijkt. Hierbij wordt in het bijzonder gekeken naar risico's in relatie tot het Meerjarenprogramma.

De risico's van het CBS zijn ondergebracht in vier categorieën: strategische risico's, financiële risico's, compliance risico's en operationele risico's. Op basis van de risicoanalyse zijn (en worden) passende maatregelen genomen. Ook heeft het CBS bepaald wat de risicoacceptatie is en wanneer risico's niet meer acceptabel gevonden worden. Hieronder worden de belangrijkste restrisico's genoemd.

Strategische risico's

Een belangrijke randvoorwaarde voor een adequaat statistisch proces en een betrouwbare bedrijfsvoering is de continuïteit van de **IT-infrastructuur**. Het basisbudget biedt – net als in de vorige Meerjarenprogramma-periode – in beperkte mate ruimte voor belangrijke aanpassingen van het IT-landschap om continuïteits- en kwaliteitsrisico's te voorkomen. Dit vergt een scherpe afweging van kosten en baten bij IT- en procesherontwerpprojecten.

Noodzakelijkerwijs worden belangrijke investeringen op dit gebied vooruitgeschoven. Voorbeelden hiervan zijn dat bepaalde vervangingsprojecten niet gestart worden en van andere projecten wordt de scope verkleind of de start vertraagd. Dit heeft als effect dat systemen verder verouderen. Veel daarvan zijn gedurende een reeks van jaren keer op keer aangepast om te kunnen blijven voldoen aan de steeds veranderende omstandigheden. Dit brengt risico's met zich mee ten aanzien van de **continuïteit van de statistiekproductie en de kosten van beheer van deze systemen**. Deze risico's kunnen zoveel mogelijk worden gemitigeerd door zorg te dragen voor een goede monitoring van de performance van systemen.

Inzet van nieuwe (big)databronnen, nieuwe methoden en nieuwe technologie voor de data-infrastructuur en geautomatiseerde verwerkingssystemen is nodig om de **efficiencyvergroting** te bereiken. Naast het verbeteren van de efficiency, leiden deze investeringen ook tot baten in de vorm van nieuwe output, een betere wendbaarheid en een betere dienstverlening voor gebruikers en voor personen en bedrijven die gegevens aan het CBS verstrekken. Het vooruitschuiven van investeringen in IT leidt tot vertraging in het tot stand komen van deze baten, waardoor het risico bestaat dat geplande efficiency niet wordt behaald.

Het CBS stelt op centraal niveau zorgvuldig **prioriteiten** vast waarbij projecten voorrang krijgen die noodzakelijk zijn voor de bedrijfszekerheid van de statistische processen en beheersing van de risico's of een belangrijke bijdrage leveren aan de te realiseren efficiency. Daarbij wordt voorrang gegeven aan het aanpassen van het proces van dataverzameling (Phoenix).

Financiële risico's

In de periode vanaf 2012 heeft het CBS te maken met een **sterk krimpende bijdrage van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat** voor het uitvoeren van het basisprogramma. Door achtereenvolgende taakstellingen Rutte I, Lenteakkoord en Rutte II is het basisbudget in die periode met 50 miljoen euro teruggelopen, ruim 25 procent van het oorspronkelijke budget van 188 miljoen euro in 2011.

Het CBS heeft deze **taakstellingen** gerealiseerd met efficiencymaatregelen en het afstoten van een deel van de output. Om dit te realiseren heeft het CBS efficiënte methoden en werkprocessen ingezet om met minder middelen hetzelfde te realiseren. Het gaat daarbij om de organisatie brede invoering van **Lean Six Sigma**. Dit is een methode om processen kleinschalig te optimaliseren en zo op een meer gestructureerde wijze efficiency te realiseren en meer grip te krijgen op de verschillende processen.

Daarnaast is in het verslagjaar doorgegaan met de CBS brede invoering van **Lean Operational Management (LOM)**. Dit is een werkwijze om samen met medewerkers in teamverband laagdrempelig knelpunten in het proces te verhelpen zodat kritische prestatie-indicatoren gerealiseerd en aangescherpt kunnen worden.

Tot slot wordt ook gewerkt met **Scrum** en **Agile-technieken** bij het uitvoeren van IT-projecten. Dit zijn flexibele methoden om met een multidisciplinair team werkende producten op te leveren in korte sprints met een vaste lengte van één tot vier weken. Deze technieken werpen binnen het CBS zijn vruchten af om een zo hoog mogelijk rendement te verkrijgen uit de ingezette capaciteit. Die maatregelen hebben geleid tot een structurele verlaging van de kosten, onder meer bij het afronden van enkele grote herontwerpen.

Vanwege de doorlooptijd van de efficiencyprojecten was in het Meerjarenprogramma 2014-2018 voorzien om het eerder opgebouwde eigen vermogen aan te wenden. Echter, de **taakstelling Rutte II** was niet voorzien in het MJ 2014-2018, en ook heeft het CBS in de afgelopen jaren te maken gehad met een aantal andere **tegenvallers**. Het CBS heeft daarom aanvullende maatregelen genomen. Materiële uitgaven en kosten van secundaire personele arbeidsvoorwaarden zijn verlaagd. Het resterende deel van de

taakstellingen is gerealiseerd door noodzakelijke investeringen in de IT-infrastructuur uit te stellen of te schrappen, en door reducties in het statistiekprogramma.

Aangezien het overgrote deel van het basisprogramma bestaat uit **Europese verplichtingen**, heeft het CBS de reducties gerealiseerd door aanpassingen te doen in het **niet-Europees verplichte deel van het basisprogramma**. In 2014 en in 2017 is daarom een aantal statistieken beëindigd, in frequentie verlaagd of versoberd. Een deel van deze statistieken is alsnog behouden, omdat ze vanwege het belang dat departementen aan deze informatie hechten, alsnog worden vergoed door deze departementen, buiten het basisbudget om.

Ter versterking van het **eigen vermogen** van het CBS heeft CBS in 2017 van het ministerie van EZK een **bijdrage** van 12 miljoen euro ontvangen. Deze bijdrage wordt verstrekt in tranches die in hoogte gelijk zijn aan de resterende tranches van de taakstelling Rutte II, te weten 4 miljoen euro in 2016, 2 miljoen euro in 2017, 4 miljoen euro in 2018 en 2 miljoen euro in 2019. Na 2019 dient het CBS het restant van de taakstelling Rutte II (4 miljoen euro) zelf op te vangen binnen de begroting. Daarnaast wordt van 2021 tot en met 2026 de jaarlijkse bijdrage van het ministerie van EZK aan het CBS voor de duur van 6 jaar met 2 miljoen euro verlaagd.

Het CBS heeft van het ministerie van EZK schriftelijk toestemming gekregen om in de komende jaren een **licht negatief eigen vermogen te begroten**, tot maximaal circa 5 miljoen euro. Na 2018 worden weer positieve resultaten verwacht. Het eigen vermogen zal naar verwachting aan het einde van de nieuwe MJP-periode 2019-2023 weer positief zijn. Ondanks het verwachte negatieve eigen vermogen zal de **liquiditeit** op basis van de huidige inschattingen naar verwachting positief blijven. Aanvullend heeft CBS nog een extra kredietfaciliteit van 10 miljoen euro.

In het **nieuwe Regeerakkoord** Rutte III is geen nieuwe taakstelling aan zbo's opgelegd. Eventuele vermindering in het **budgettaire kader in de planperiode 2019–2023** kan slechts worden opgevangen wanneer aanpassingen worden gedaan in het Meerjarenprogramma of wanneer voor een deel van de statistieken in het basisprogramma alternatieve financiering wordt gevonden. Ook onvolledige compensatie van cao-loonstijgingen, pensioenkosten of prijsstijgingen kunnen niet zonder gevolgen voor het statistiekprogramma worden opgevangen. Wanneer dit risico zich voordoet zal het CBS in overleg treden met het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat om te komen tot passende oplossingen.

Compliance risico's

Informatiebeveiliging

Het interne toezicht op de bescherming van persoons- en bedrijfsgegevens wordt in de eerste plaats uitgeoefend door het lijnmanagement. Daarnaast is zowel een functionaris voor de gegevensbescherming (FG) als een security officer (SO) aangesteld. Deze twee functies hebben een toezichthoudend en adviserend karakter.

De **functionaris voor de gegevensbescherming** bewaakt de naleving van de Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) en vanaf mei 2018 de nieuwe Europese verordening op het gebied van gegevensbescherming (de Algemene Verordening Gegevensbescherming, AVG). Dit toezicht vloeit onder meer voort uit de Wbp (en later in 2018 de AVG) en de CBS-wet. CBS-medewerkers dienen het gebruik van persoonsgegevens vooraf te melden bij de FG. Deze verricht de noodzakelijke controles en plaatst de melding in het meldingenregister van het CBS.

De **security officer** adviseert het management over concrete maatregelen ter verbetering van de informatiebeveiliging en ziet erop toe dat het CBS blijvend voldoet aan de geldende wetten en regels. Het CBS stelt hoge interne eisen aan de kwaliteit van de informatiebeveiliging.

Op het gebied van **privacybescherming en informatiebeveiliging** zijn twee doelstellingen bepaald.

De **eerste doelstelling** is dat het CBS vanaf 2017 voldoet aan de Baseline Informatiebeveiliging Rijksdienst (BIR) en aan het European Statistical System (ESS) IT-security framework. Het BIR bevat alle normen van ISO 27001 en ISO 27002 en geeft aanwijzingen voor de maatregelen om aan die normen te voldoen (volgens het *comply or explain* principe). Het ESS IT-security framework bevat een deelverzameling van de normen van ISO 27001 en ISO 27002. Door blijvend aantoonbaar te voldoen aan ISO 27001 en ISO 27002 laat het CBS zien op het terrein van informatiebeveiliging in control te zijn.

In de **tweede plaats** is de ambitie uitgesproken dat CBS in het voorjaar 2018 geheel *privacy proof* is. In 2017 is hiervoor een grote stap gezet; alle statistische processen en enkele bedrijfsprocessen hebben het keurmerk '*privacy proof*' ontvangen.

Middels ISO9001-certificering wordt de kwaliteit van alle primaire processen en van de secundaire processen methodologie en informatietechnologie geborgd. In de periode 2014 - 2018 worden de nodige voorbereidingen getroffen om in 2019 volledig ISO9001-gecertificeerd te zijn. Als onderdeel van de bij ISO horende PDCA-cyclus (Plan-Do-Check-Act) worden interne inhoudelijke audits op processen uitgevoerd.

Ook op andere terreinen wordt de kwaliteit van de CBS-cijfers tegen het licht gehouden. Voor een aantal statistiekprocessen vindt **externe validatie** plaats. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het bepalen van het overheidstekort als percentage van het bruto binnenlands product. Als onderdeel van de afspraken binnen de Europese Unie in het kader van het stabiliteits- en groeipact om de stabiliteit van de Europese Monetaire Unie te handhaven, vindt een tweejaarlijkse **dialogue visit** plaats waarbij door de Europese Commissie methoden, proces, revisiebeleid, et cetera wordt beoordeeld. Daarnaast is het CBS onderworpen aan het doorlopende bruto nationaal inkomen (bni)-verificatieproces door de Europese Commissie.

Door **Eurostat** worden jaarlijks verschillende **kwaliteitsrapportages** gevraagd over Europees-verplichte statistieken. Deze kwaliteitsrapportages bevatten voor een groot aantal variabelen informatie over een uiteenlopende set van kwaliteitscriteria ten aanzien van compleetheid (relevantie), nauwkeurigheid, betrouwbaarheid, tijdigheid, toegankelijkheid, duidelijkheid en samenhang en vergelijkbaarheid. Ook bevatten de kwaliteitsrapporten een aparte sectie met informatie over revisiebeleid, metadata, publicatie van methoden en bronnen, en de lengte en samenstelling van de tijdreeksen.

Operationele risico's

Door de verwachte **natuurlijke uitstroom** van personeel als gevolg van het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd in de komende jaren heeft het CBS een grote opdracht om **nieuw personeel** met de juiste kwaliteiten binnen te halen. Dit geldt met name voor IT-personeel, aangezien de arbeidsmarkt voor IT-personeel momenteel krap is en naar verwachting ook krap blijft. Hierdoor kunnen tekorten ontstaan in benodigde competenties om het statistisch programma te kunnen uitvoeren.

Voor het aantrekken van nieuw personeel is een uitgekiende en gerichte **wervingsstrategie** van kracht om toekomstig personeel in een vroeg stadium te binden door het aanbieden van een stageprogramma, afstudeeropdrachten, en een traineeship voor IT'ers, datawetenschappers en statistici.

Daarnaast investeert het CBS in het versterken van de benodigde vaardigheden van het huidige personeel om hun competenties voldoende te laten aansluiten op de benodigde kennis en vaardigheden. Een **jaarlijkse personeelsschouw** biedt inzicht in de mogelijkheden die het huidige personeel heeft en maakt sturen op een flexibele inzet mogelijk. Daarmee blijft intern talent optimaal benut.

Met medewerkers die het CBS gaan verlaten, worden tijdig individueel afspraken gemaakt over het overdragen en documenteren van hun kennis. Daarnaast worden **opleidingsbudgetten** efficiënt ingezet door nieuwe kennis ook via een olievlekwerking te verspreiden. Zo verzorgen medewerkers die zijn opgeleid tot Lean Six Sigma Black Belts intern de trainingen voor Green Belts en Orange Belts. Nieuwe ontwikkelingen bij het CBS op het gebied van onder meer big data-onderzoek en nieuwe waarneemtechnieken worden ingezet om het CBS als aantrekkelijke werkgever voor IT-personeel te positioneren.

Interne beheersingsmaatregelen en een adequaat planning- en controlsysteem

De bevoegdheden van de (hoofd)directeuren en sectormanagers zijn vastgelegd in het **Besluit mandaat, volmacht en machtiging Centraal Bureau voor de Statistiek**. In deze mandaatregeling is onder andere opgenomen voor welke bedragen de verschillende directeuren overeenkomsten mogen afsluiten en wat de bevoegdheden zijn met betrekking tot personele aangelegenheden.

Het bedrijfsinformatiesysteem BISNIS ondersteunt het CBS om te voldoen aan de **rechtmatigheidseisen**. De betrouwbaarheid en continuïteit van de geautomatiseerde gegevensverwerking is daarbij van belang. Daarnaast zijn de functiescheiding en de interne beheersingsmaatregelen ingeregeld in het systeem en sluit het systeem aan op de organisatiestructuur en toegekende bevoegdheden.

De DG CBS sluit jaarlijks met alle hoofddirecteuren afzonderlijk een **managementcontract** af. Dit managementcontract bevat een overzicht van de verantwoordelijkheden van de hoofddirecteur, waaronder het uitvoeren van de taken binnen het toegekende budget en rapporteren over knelpunten, afwijkingen en de realisatie van de afgesproken output. Het tussentijds verantwoording afleggen over de voortgang en achteraf over de daadwerkelijk geleverde prestaties, gebeurt door middel van **kwartaalrapportages** waar prestatie-indicatoren onderdeel van uitmaken.

In 2017 zijn de **prestatie-indicatoren** opnieuw tegen het licht gehouden en herijkt. Ten behoeve van de kwartaalrapportages zijn procedures van kwartaalafsluitingen ingebed binnen de organisatie. Naast de kwartaalrapportages wordt zowel op CBS-niveau, als op hoofddirectieniveau en sectorniveau een financiële maandrapportage opgesteld. In deze maandrapportages wordt de realisatie van de begroting gerapporteerd en wordt een prognose opgesteld.

Het CBS hanteert centrale sturing voor projecten met een grote IT-component. De **centrale portfolio-raad** onder voorzitterschap van de plaatsvervangend DG in zijn rol van Chief Information Officer (CIO) adviseert de DG CBS over de toewijzing van middelen aan deze projecten. De uiteindelijke vaststelling van de ontwikkelportfolio's en budgetten gebeurt door de DG CBS. Het doel is om het grote aantal wensen ten aanzien van capaciteit en middelen te coördineren door centrale sturing. Viermaal per jaar vindt een herijking plaats van de inhoud en de reserveringen voor het **Lange Termijn Ontwikkelfortfolio**. De verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van de ontwikkelprojecten ligt bij de hoofddirecteuren, de voortgang wordt gemonitord door de CIO. Grote projecten worden gemeld aan het Bureau ICT-Toetsing (BIT) voor een mogelijke BIT-toetsing.

Governancesysteem

De **hoofdstructuur van CBS** bestaat uit de DG, de plaatsvervangend DG, hoofddirecteuren voor statistiek, bedrijfsvoering, dataverzameling, communicatie en de directeur centrale beleidsstaf. De concerncontrol-

ler kan ongeacht zijn plaats in de CBS-organisatie rechtstreeks aan de DG rapporteren. Ter uitvoering van zijn wettelijke taken en bevoegdheden en de aansturing van de dagelijkse bedrijfsvoering, voert de DG wekelijks overleg in het **directieberaad**. In het directieberaad worden thema's behandeld die de individuele directies overstijgen. Deze onderwerpen betreffen onder ander beleid(sontwikkeling), strategie, communicatie, kwaliteit en het statistisch programma.

Checks & balances op het functioneren van de DG vinden voornamelijk plaats op grond van de Wet CBS, de Kaderwet zbo's en het bestuursreglement CBS. Het toezicht door het ministerie van EZK vindt plaats op basis van een protocol werkafspraken tussen het CBS en het ministerie van EZK. Deze **sturingsafspraken** zijn in 2017 geactualiseerd. Tot en met 2016 werd ook sturing en toezicht gehouden door de Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS). Met ingang van 1 januari 2017 is een wetswijziging van kracht waarmee de CCS is opgeheven als zelfstandig bestuursorgaan en een raad van advies is opgericht.

Naast de *checks & balances* die wettelijk zijn vastgelegd, is een aantal aanvullende controlemechanismen van kracht, zoals de jaarlijkse **accountantscontrole** (welke bij hun werkzaamheden onder andere gebruik maken van de interne risicobeheersings- en controlesystemen), het toezicht van de **Autoriteit Persoonsgegevens** op de gegevensbescherming, **internationale audits** op de kwaliteit van statistieken en de periodieke *peer review* van Eurostat.

In control statement

De DG CBS is verantwoordelijk voor de op CBS toegesneden interne risicobeheersings- en controlesystemen. Deze systemen zijn ingericht om de belangrijke risico's te beheersen en om de realisatie van strategische, compliance, financiële en operationele risico's te waarborgen. De DG CBS is van mening dat de risicobeheersings- en controlesystemen toereikend zijn geïmplementeerd conform de elementen uit het Normenkader financieel beheer en toezicht en een voldoende mate van zekerheid geeft dat de kwaliteit van de bedrijfsvoering adequaat is en de financiële verslaggeving aan de daaraan te stellen eisen voldoet.

5 Governance

5.1 Taken raad van advies

Met ingang van 1 januari 2017 is een wetswijziging van kracht waarmee de Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS) is opgeheven als zelfstandig bestuursorgaan en een raad van advies is opgericht. Vanaf 1 januari 2017 is ook het bestuursreglement CBS van kracht dat door de minister is goedgekeurd. Hierin is een en ander met betrekking tot de raad van advies geregeld.

De raad van advies heeft onder andere tot taak de directeur-generaal desgevraagd of uit eigen beweging te adviseren over de uitvoering van de taken en bevoegdheden van de directeur-generaal. De raad van advies adviseert de directeur-generaal in ieder geval over:

- Het meerjarenprogramma en het werkprogramma van het CBS;
- De wijze waarop de nauwkeurigheid en de volledigheid van de van overheidswege openbaar te maken statistieken kunnen worden bevorderd zodat deze voorzien in de behoeften van praktijk, beleid en wetenschap;
- De bedrijfsvoering van het CBS en een efficiënte besteding van middelen.

Wanneer de positie van directeur-generaal vacant komt, stelt de raad van advies een profielschets op, selecteert de raad van advies kandidaten op basis van een procedure die transparant is en uitsluitend gebaseerd op professionele criteria, en doet de raad van advies aan de minister een aanbeveling.

De raad van advies kan met het oog op het voorbereiden van een advies uit zijn midden commissies vormen, waarvan ook anderen dan leden van de raad van advies deel uit kunnen maken. Adviezen worden door de raad van advies vastgesteld. De adviescommissies worden voorgezeten door een lid van de raad van advies. De raad van advies stelt in elk geval de volgende adviescommissies in:

- een audit comité dat de adviezen aan de directeur-generaal voorbereidt over de bedrijfsvoering, inclusief de financiële verslaglegging en het risicomanagementbeleid;
- een commissie ICT die de adviezen aan de directeur-generaal voorbereidt over de strategie, het beleid en de implementatie daarvan op het gebied van informatiebescherming en ICT;
- een programmaraad die de adviezen aan de directeur-generaal voorbereidt op het gebied van het meerjarenprogramma, het werkprogramma en het bevorderen van de nauwkeurigheid en volledigheid van de statistiekvoorziening.

5.2 Samenstelling raad van advies

Leden van de raad van advies worden conform de CBS-wet benoemd door de minister. Leden van de subcommissies worden benoemd door de DG. Conform het bestuursreglement is de schadeloosstelling voor de leden door de DG vastgesteld.

Om de continuïteit te waarborgen, zijn de leden van de Centrale Commissie voor de Statistiek gevraagd lid te worden van de raad van advies, het audit comité, de commissie ICT of de programmaraad. Deze leden zijn benoemd voor de termijn die nog openstond voor hun CCS-lidmaatschap. In het geval zij als CCS-lid nog niet waren herbenoemd, kunnen zij éénmaal worden herbenoemd voor een periode van vier jaar.

Op de CBS-website² zijn de (neven)functies van de leden van de raad van advies en zijn subcommissies vermeld. Ook is een overzicht opgenomen van de benoemingstermijnen van de leden³.

De samenstelling van de raad van advies is eind 2017:

- Mw. mr. I. (Inge) Brakman (voorzitter raad van advies)
- J. (Johan) van Hall RA RE (plaatsvervangend voorzitter raad van advies, voorzitter commissie ICT)
- Drs. C.C.M. (Kees) Vendrik (voorzitter programmaraad)
- Prof. dr. mr. F. (Frans) van der Wel RA (voorzitter audit comité)
- Mw. drs. C.M. (Corien) Wortmann-Kool

Per 1 januari 2018 eindigt de wettelijke zittingstermijn van mevrouw Brakman. Zij wordt opgevolgd door de heer dr. G. (Gerrit) Zalm als voorzitter van de raad van advies.

Leden van het audit comité zijn

- Prof. dr. mr. F. (Frans) van der Wel RA (voorzitter)
- Mw. mr. C.M. (Charlotte) Insinger MBA
- Drs. P.J.C.M. (Peter) van den Berg

De commissie ICT wordt gevormd door

- J. (Johan) van Hall RA RE (voorzitter)
- Mw. dr. C.M. (Tini) Hooymans
- Ir. F.K. (Karel) van Lambalgen
- Mw. prof. dr. B. (Bibi) van den Berg

Eind 2017 bestond de programmaraad uit

- Drs. C.C.M. (Kees) Vendrik (voorzitter)
- Prof. dr. S. (Steven) Brakman

Per 1 januari 2018 zijn mevrouw A.M.A.E. (Anne-Marie) Rakhorst en mevrouw prof. dr. L. (Liesbet) van Zoonen benoemd tot lid van de programmaraad.

5.3 Raad van advies in 2017

In 2017 heeft de raad van advies aanbevelingen gedaan aan de minister van Economische zaken en klimaat voor (her)benoeming van leden. De minister heeft deze aanbevelingen gevolgd en de heer Vendrik per 1 september 2017 benoemd tot lid, de heer Zalm per 1 januari 2018 benoemd tot lid en tevens voorzitter, en de heer van Hall per 1 januari 2018 herbenoemd tot lid en tevens plaatsvervangend voorzitter.

Begin 2017 heeft de directeur-generaal van het CBS de raad van advies gevraagd te adviseren over het publicatiebeleid van het CBS. De raad van advies kan zich vinden in het geformuleerde beleid. Het advies van de raad van advies over het publicatiebeleid is gepubliceerd op de website van het CBS. Een procedure voor klachten over CBS-publicaties vormt een aanvulling op dit beleid. Hierover heeft de raad van advies in zijn vergadering positief geadviseerd.

² <https://www.cbs.nl/nl-nl/over-ons/organisatie/raad-van-advies/neven--functies-leden-raad-van-advies-en-subcommissies>

³ <https://www.cbs.nl/nl-nl/over-ons/organisatie/raad-van-advies>

Eind 2017 heeft het de directeur-generaal van het CBS het nieuwe meerjarenprogramma 2019-2023 aan de minister van Economische zaken en klimaat gezonden, voorzien van het advies van de raad van advies. Na goedkeuring van het meerjarenprogramma door de minister zal dit advies tegelijk met het meerjarenprogramma op de CBS-website worden geplaatst.

Het meerjarenprogramma is in iedere vergadering van de raad van advies aan bod gekomen. Een ander terugkerend onderwerp was de doorlichting van de set prestatie-indicatoren. Dit heeft geresulteerd in een vernieuwde set indicatoren met ambitieuze streefwaarden die bij de start van het nieuwe meerjarenprogramma (MJP) 2019-2023 operationeel is.

De raad van advies heeft positief geadviseerd over het jaarverslag en de jaarrekening 2016 en over het jaarplan en de begroting 2018.

De adviezen van de raad van advies zijn voorbereid door het audit comité, de programmaraad en de commissie ICT.

In 2017 heeft de raad van advies vijfmaal vergaderd, het audit comité zeven keer, de commissie ICT viermaal en de programmaraad drie keer. De raad en subcommissies hebben eenmaal gezamenlijk vergaderd.

In de vergaderingen van de programmaraad stonden het nieuwe meerjarenprogramma en de nieuwe set prestatie-indicatoren centraal.

De commissie ICT heeft gesproken over de ontwikkelportfolio van het CBS, het door het CBS ontwikkelde computer-assisted systeem voor enquêtes en verwerking van enquêteresultaten Blaise, de IT-organisatie, het dataverzamelingsvernieuwingprogramma Phoenix, de applicatiestrategie, de datastrategie, de agile werkwijze, en de infrastrategie.

In het audit comité is uitgebreid gediscussieerd over de jaarstukken, ook in aanwezigheid van de openbare accountant, de financiële stand van zaken, en de kwartaalrapportages. Ook is onder andere gesproken over risicomanagement en prestatie-indicatoren.

5.4 Advies met betrekking tot jaarverslag en jaarrekening

Conform zijn wettelijke taken adviseert de Raad van Advies over het jaarverslag en de jaarrekening.

Mededeling Raad van advies CBS

De Raad van Advies heeft kennis genomen van het jaarverslag en de jaarrekening van CBS over 2017. Op grond van haar bevoegdheid neergelegd in de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek adviseert het de directeur-generaal van de statistiek het jaarverslag 2017 en de jaarrekening van 2017 vast te stellen.

Den Haag, 30 maart 2018

Gerrit Zalm, voorzitter

Jaarrekening 2017

De jaarrekening van het CBS over 2017 laat een resultaat zien van 1 miljoen euro negatief.

De jaarrekening en de toelichting daarop zijn verderop in dit jaarverslag opgenomen. De jaarrekening is gecontroleerd door KPMG Accountants NV en voorzien van een goedkeurende controleverklaring, die na de jaarrekening in dit jaarverslag is opgenomen.

Balans per 31 december 2017
(na resultaatbestemming)

31-12-2017

31-12-2016

Bedragen in duizenden euro's

VASTE ACTIVA

1) Materiële vaste activa

Nieuwbouw (cascomodificaties)	5.088		7.109	
IT-middelen	2.770		4.807	
Machines en installaties	1.160		1.203	
Andere vaste bedrijfsmiddelen	<u>1.529</u>		<u>920</u>	
	10.547		14.039	

2) Financiële vaste activa

Overige financiële vaste activa	<u>1.639</u>		<u>3.206</u>	
	1.639		3.206	

Totaal vaste activa

12.186

17.245

VLOTTENDE ACTIVA

3) Vorderingen

Debiteuren	4.821		4.007	
Overige vorderingen	<u>11.771</u>		<u>13.948</u>	
	16.592		17.955	

4) Liquide middelen

Liquide middelen	<u>24.161</u>		<u>12.778</u>	
------------------	---------------	--	---------------	--

Totaal vlottende activa

40.753

30.733

TOTAAL ACTIVA

52.939

47.978

PASSIVA

5) Eigen vermogen

Egalisatiereserve		20		1.032
-------------------	--	----	--	-------

6) Voorzieningen

WW-verplichtingen	10.291		10.910	
Reorganisatie 2000	113		145	
Ambtsjubilea	2.675		2.641	
Langdurig zieken	<u>125</u>		<u>132</u>	
	13.204		13.828	

7) Kortlopende schulden

Belastingen en premies sociale verzekering	5.907		5.129	
Overige schulden	<u>33.808</u>		<u>27.989</u>	
	39.714		33.118	

TOTAAL PASSIVA

52.939

47.978

Staat van baten en lasten 2017

	Realisatie 2017	Begroting 2017	Realisatie 2016
<i>Bedragen in duizenden euro's</i>			
BATEN			
8) BATEN			
Ministerie van Economische Zaken	151.067	143.757	153.181
Aanvullend statistisch onderzoek	38.620	36.911	29.021
	<u>189.687</u>	<u>180.668</u>	<u>182.202</u>
Overige baten	591	326	507
TOTALE BATEN	<u>190.277</u>	<u>180.994</u>	<u>182.708</u>
9) LASTEN			
Lonen en salarissen	120.206	117.626	120.556
Pensioenlasten en sociale lasten	29.702	27.528	28.381
Afschrijvingen materiële vaste activa	5.693	6.039	5.964
Overige bedrijfslasten	35.689	36.314	36.731
TOTALE LASTEN	<u>191.289</u>	<u>187.507</u>	<u>191.632</u>
Saldo van baten en lasten	<u>-1.012</u>	<u>-6.513</u>	<u>-8.923</u>
10) Financiële baten en lasten			
Rentebaten	0	10	5
Rentelasten	0	0	0
	<u>0</u>	<u>10</u>	<u>5</u>
RESULTAAT BOEKJAAR	<u><u>-1.012</u></u>	<u><u>-6.503</u></u>	<u><u>-8.918</u></u>

Bestemming resultaat

Het resultaat 2017 van 1 miljoen euro negatief is onttrokken aan de egalisatiereserve.

Kasstroomoverzicht over 2017

		2017	2016
Bedragen in duizenden euro's			
Saldo van baten en lasten		-1.012	-8.923
Aanpassingen voor:			
Dotatie minus vrijval voorzieningen	1.747		5
Afschrijvingen	5.693		5.964
Mutatie financiële vaste activa	1.567		1.567
Ontrekking voorzieningen	-2.371		-2.459
Boekresultaat afstoting vaste activa	57		456
Mutatie debiteuren	-814		-672
Mutatie overige vorderingen	2.177		-3.784
Mutatie crediteuren	963		3.115
Mutatie overige schulden	5.631		2.906
Mutatie werkkapitaal, exclusief liquide middelen	<u>7.957</u>	<u>14.650</u>	<u>1.565</u>
			7.098
Ontvangen rente		0	5
Kasstroom uit operationele activiteiten		13.639	-1.820
Investerings in materiële vaste activa	<u>-2.255</u>		<u>-2.504</u>
Kasstroom uit investeringsactiviteiten		-2.255	-2.504
Kasstroom uit financieringsactiviteiten		0	0
Mutatie liquide middelen		11.384	-4.324
Stand liquide middelen			
stand per 31 december	24.161		12.778
stand per 1 januari	<u>-12.778</u>	<u>11.384</u>	<u>-17.102</u>
			-4.324

Toelichting behorende tot de jaarrekening 2017

Algemeen

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), gevestigd te Den Haag, Heerlen en Bonaire, is een Zelfstandig Bestuursorgaan (ZBO). CBS is statutair gevestigd in Den Haag (inschrijvingsnummer handelsregister: 51197073). In de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS-wet) zijn de taken, bevoegdheden en werkwijze vastgelegd.

Het CBS heeft tot taak het van overheidswege verrichten van statistisch onderzoek ten behoeve van praktijk, beleid en wetenschap en het openbaar maken van de op grond van zodanig onderzoek samengestelde statistieken.

Door de wijzigingen in de CBS-wet, heeft het CBS met ingang van 1 januari 2017 één bestuursorgaan, te weten de Directeur-Generaal.

De jaarrekening van het CBS is opgesteld met inachtneming van de Kaderwet ZBO, de CBS-wet en de overige met het ministerie van Economische Zaken (EZ) gemaakte afspraken betreffende de jaarrekening (onder meer neergelegd in het op 2 oktober 2017 ondertekende protocol van werkafspraken EZ-CBS). De jaarrekening van het CBS wordt binnen de hiervoor genoemde kaders zoveel als mogelijk met overeenkomstige toepassing van titel 9 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek opgesteld. Op basis van de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving (RJ) volgt het CBS de aanbeveling om de voorschriften van hoofdstuk RJ 640 Organisaties zonder winststreven, voor zover van toepassing en niet in strijd met BW2 titel 9, ook toe te passen. Verder past het CBS de bepalingen van en krachtens de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en (semi) publieke sector (WNT) toe.

De jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2017, dat is geëindigd op balansdatum 31 december 2017. De jaarrekening wordt gepresenteerd in euro's, wat tevens de functionele valuta is van de organisatie. Alle financiële informatie in euro's is afgerond op het dichtstbijzijnde duizendtal.

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling. Naar aanleiding van de bezuinigingen Rutte I en Rutte II heeft het CBS afspraken gemaakt met het Ministerie van EZ over een toekomstbestendig budget voor het uitvoeren van het meerjarenprogramma waarbij de continuïteit van het CBS gewaarborgd blijft.

Grondslagen algemeen

De grondslagen voor de waardering van activa en passiva en resultaatbepaling zijn gebaseerd op historische kosten. Voor zover niet anders is vermeld, worden de activa en passiva opgenomen tegen nominale waarde.

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar de organisatie zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Activa die hier niet aan voldoen worden niet in de balans verwerkt, maar worden aangemerkt als niet in de balans opgenomen activa. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen die economische voordelen in zich bergen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een in de balans opgenomen actief of verplichting blijft op de balans als een transactie (met betrekking tot het actief of de verplichting) niet leidt tot een belangrijke verandering in de economische realiteit met betrekking tot het actief of de verplichting. Verplichtingen die hier niet aan voldoen worden niet in de balans opgenomen, maar worden verantwoord als niet in de balans opgenomen verplichtingen. Een actief of verplichting wordt niet langer in de balans opgenomen indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle rechten op economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot het actief of de verplichting aan een derde zijn overgedragen. Verder wordt een actief of een verplichting niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip dat niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en/of betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. De baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben en verliezen worden genomen zodra deze te voorzien zijn.

De opstelling van de jaarrekening vereist dat het management oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

De waarderingsgrondslagen met betrekking tot de economische levensduur van de (im)materiële vaste activa en de voorzieningen zijn naar de mening van het management het meest kritisch voor het weergeven van de financiële positie en vereisen schattingen en veronderstellingen.

Transacties luidend in vreemde valuta's worden in euro's omgerekend tegen de geldende wisselkoers op de transactiedatum. In vreemde valuta's luidende monetaire activa en verplichtingen worden op balansdatum in euro's omgerekend tegen de op die datum geldende wisselkoersen. Valutakoersverschillen die voortkomen uit de afwikkeling van monetaire posten, dan wel voortkomen uit de omrekening van monetaire posten in vreemde valuta, worden verwerkt in de staat van baten en lasten in de periode dat zij zich voordoen.

Als het CBS inschat dat sprake is van economische veroudering of beduidend lagere economische prestaties dan verwacht, is sprake van een duurzame waardevermindering. Hiervan kan onder meer sprake van zijn als de dienstverlening van het CBS wijzigt als gevolg van wetsaanpassingen en het actief daardoor niet meer of in mindere mate ondersteunend zal zijn aan de gewijzigde dienstverlening. De realisatie kan afwijken van deze schattingen. Bijzondere waardeverminderingen worden opgenomen in de staat van baten en lasten. Als in een latere periode de waarde van het actief, onderhevig aan een bijzondere

waardevermindering, stijgt en het herstel objectief in verband kan worden gebracht met een gebeurtenis die plaatsvond na de opname van het bijzondere waardevermindering, wordt het bedrag uit hoofde van het herstel (tot maximaal de oorspronkelijke kostprijs) opgenomen in de staat van baten en lasten. Financiële instrumenten omvatten financiële vaste activa, vorderingen, liquide middelen en kortlopende schulden. Financiële activa en financiële verplichtingen worden in de balans opgenomen op het moment dat contractuele rechten of verplichtingen ten aanzien van dat instrument ontstaan. Een financieel instrument wordt niet langer in de balans opgenomen indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle rechten op economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot de positie aan een derde zijn overgedragen. Financiële instrumenten worden bij de eerste opname verwerkt tegen reële waarde. Als instrumenten niet zijn gewaardeerd tegen reële waarde met verwerking van waardeveranderingen in de staat van baten en lasten, maken eventuele direct toerekenbare transactiekosten deel uit van de eerste waardering. De financiële instrumenten worden gewaardeerd conform de hierna opgenomen grondslagen voor de waardering van de activa en passiva. Het CBS maakt geen gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten).

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Activa

Vaste activa

Immateriële vaste activa

Het CBS voert continu ontwikkelprojecten uit. IT-ontwikkeling is direct gerelateerd aan de statistiekproductie. Hiervoor is een jaarlijks vast budget (circa 10 miljoen euro) beschikbaar waarbinnen projecten worden geprioriteerd. De uitgaven voor IT-ontwikkeling worden gefinancierd uit de jaarlijkse lump sum bijdrage van het ministerie van EZ. Waar de Richtlijnen voor de Jaarverslagging met betrekking tot immateriële vaste activa mogelijke aanknopingspunten bieden om ontwikkelprojecten te activeren, past het CBS conform soortelijke organisaties een waarderingsmethodiek toe waarbij de kosten voor ontwikkelprojecten op een bestendige wijze direct ten laste van de staat van baten en lasten worden verantwoord.

Materiële vaste activa

De materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen hun kostprijs verminderd met de cumulatieve afschrijvingen en bijzondere waardeverminderingen. De kostprijs bestaat uit de verkrijgings- of vervaardigingsprijs en overige kosten om de activa op hun plaats en in de staat te krijgen noodzakelijk voor het beoogde gebruik.

De afschrijvingen worden berekend als een percentage over de aanschafprijs volgens de lineaire methode op basis van de economische levensduur. Op bedrijfsterreinen en op materiële vaste bedrijfsactiva in uitvoering, alsmede vooruitbetalingen op materiële vaste activa wordt niet afgeschreven. Afschrijving start op het moment dat een actief beschikbaar is voor het beoogde gebruik en wordt beëindigd bij buitengebruikstelling of bij desinvestering. In onderstaande tabel is de afschrijvingsduur per categorie weergegeven.

<i>Vaste activa</i>	<i>Afschrijvingsduur</i>
Nieuwbouw (cascomodificaties)	5-10 jaar
IT-middelen	3-5 jaar
Machines en installaties	5-10 jaar
Andere vaste bedrijfsmiddelen	5 jaar

Het CBS bepaalt het af te schrijven bedrag zonder rekening te houden met een restwaarde.

Vervreemding van vaste activa

Voor verkoop beschikbare activa worden gewaardeerd tegen boekwaarde of lagere opbrengstwaarde, onder aftrek van verkoopkosten.

Financiële vaste activa

Financiële vaste activa wordt gewaardeerd op (geamortiseerde) kostprijs of lagere marktwaarde. Een afwaardering naar lagere marktwaarde wordt verwerkt in de staat van baten en lasten. Financiële activa die worden gewaardeerd op (geamortiseerde) kostprijs, worden op iedere verslagdatum beoordeeld om te bepalen of objectieve aanwijzingen bestaan dat de activa een bijzondere waardevermindering hebben ondergaan. De grondslagen voor de financiële vaste activa zijn opgenomen onder het kopje Financiële instrumenten.

Vorderingen

De grondslagen voor vorderingen zijn opgenomen onder het kopje Financiële instrumenten.

De onder de vorderingen opgenomen post “nog te factureren” betreft het nog niet gefactureerde deel van aanvullende statistische diensten op basis van de werkvoortgang per einde boekjaar. Het vooruitgefactureerde deel van aanvullende statistische diensten is opgenomen onder de overige schulden onder de post ‘vooruitgefactureerde baten’.

Liquide middelen

Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Tenzij anders vermeld, staan deze vrij ter beschikking.

Financiële instrumenten

Vorderingen worden na eerste opname gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve rentemethode, verminderd met bijzondere waardeverminderingsverliezen. Langlopende en kortlopende schulden en overige financiële verplichtingen worden na eerste opname gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve rentemethode. Aanwijzingen voor bijzondere waardeverminderingen van financiële activa worden zowel op individuele basis als op collectieve basis in aanmerking genomen. Van alle individueel significante financiële activa wordt beoordeeld of deze specifiek onderhevig zijn aan bijzondere waardevermindering. Bijzondere waardeverminderingsverliezen en terugnemingen daarvan worden opgenomen in de staat van baten en lasten. Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd indien de rechtspersoon beschikt over een deugdelijk juridisch instrument om het financiële actief en de financiële verplichting gesaldeerd af te wikkelen en de organisatie het stellige voornemen heeft om het saldo als zodanig netto of simultaan af te wikkelen.

Eigen vermogen

Volgens artikel 33 van de kaderwet ZBO vormt een zelfstandig bestuursorgaan een egalisatiereserve. Het verschil tussen de gerealiseerde baten en de gerealiseerde lasten komen ten gunste respectievelijk ten laste van de egalisatiereserve.

Voorzieningen

Een voorziening wordt in de balans opgenomen, wanneer er sprake is van:

- een in rechte afdwingbare of feitelijke verplichting die het gevolg is van een gebeurtenis in het verleden; en
 - waarvan een betrouwbare schatting kan worden gemaakt; en
 - het waarschijnlijk is dat voor afwikkeling van die verplichting een uitstroom van middelen nodig is.
- Op basis van de best mogelijke schatting van de uitgaven die naar verwachting noodzakelijk zijn om de verplichtingen en verliezen af te wikkelen, worden de reorganisatievoorzieningen, de voorziening voor de WW-verplichtingen, de voorziening ambtsjubilea en de voorziening langdurig zieken gewaardeerd op nominale waarde.

De voorziening ambtsjubilea betreft het geschatte bedrag van de in de toekomst uit te keren jubileum-uitkeringen. De berekening is gebaseerd op gedane toezeggingen, blijfkans en leeftijd en gewaardeerd tegen contante waarde.

De voorziening langdurig zieken betreft het in de toekomst voor maximaal twee jaar doorbetalen van salarissen aan werknemers die naar verwachting blijvend door ziekte (gedeeltelijk) niet in staat zijn om hun werkzaamheden te verrichten. De voorziening wordt gewaardeerd tegen de nominale waarde.

Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Verantwoording baten

Als opbrengsten worden de bedragen verwerkt die het CBS voor eigen rekening ontvangt. Bedragen die CBS voor derden ontvangt worden niet als opbrengsten verwerkt. De vooruitontvangen bedragen (zowel kort- als langlopend) worden onder de overlopende passiva opgenomen.

De bijdrage van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat wordt in de staat van baten en lasten verantwoord in het boekjaar waarin de bijbehorende (wettelijke) taken zijn uitgevoerd.

De opbrengst uit aanvullende statistische diensten wordt in de staat van baten en lasten verantwoord wanneer het bedrag van de opbrengsten op betrouwbare wijze kan worden bepaald, de inning van de te ontvangen vergoeding waarschijnlijk is, de mate waarin de opdracht op balansdatum is verricht betrouwbaar kan worden bepaald en de reeds gemaakte kosten en de kosten die (mogelijk) nog moeten worden gemaakt om de opdracht te voltooien op betrouwbare wijze kunnen worden bepaald.

Indien het resultaat van een bepaalde opdracht tot dienstverlening niet op betrouwbare wijze kan worden bepaald, worden de opbrengsten verwerkt tot het bedrag van de kosten van de dienstverlening die worden gedekt door de opbrengsten.

Opbrengsten uit aanvullende statistische diensten worden in de staat van baten en lasten als baten opgenomen naar rato van het stadium van voltooiing van de opdracht op verslagdatum. Het stadium van voltooiing wordt bepaald aan de hand van de tot dat moment gemaakte kosten in verhouding tot de geschatte kosten van de totaal te verrichten opdracht waarbij geen rekening gehouden wordt met indexaties. Opbrengsten uit verkochte licenties worden in de staat van baten en lasten opgenomen naar rato van de looptijd van de licentie.

Verwachte verliezen op onderhanden opdrachten worden onmiddellijk in de staat van baten en lasten verwerkt. Het bedrag van het verlies wordt bepaald ongeacht of het project reeds is aangevangen, het stadium van realisatie van het project of het bedrag aan winst dat wordt verwacht op andere, niet gerealiseerde projecten.

Overige opbrengsten worden in de staat van baten en lasten opgenomen na voltooiing van de uitgevoerde werkzaamheden.

Rentebaten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de desbetreffende actiefpost. Eventuele winsten of verliezen worden verantwoord onder de financiële baten en lasten.

Personeelsbeloningen

De beloningen van het personeel worden als last in staat van baten en lasten verantwoord in de periode waarin de arbeidsprestatie wordt verricht en, voor zover nog niet uitbetaald, als verplichting op de balans opgenomen. Indien de reeds betaalde bedragen de verschuldigde beloningen overtreffen, wordt het meerdere opgenomen als een overlopend actief voor zover er sprake zal zijn van terugbetaling door het personeel of van verrekening met toekomstige betalingen door de organisatie.

De verplichting uit hoofde van beloningen tijdens dienstverband wordt gewaardeerd tegen nominale waarde van de uitgaven die naar verwachting noodzakelijk zijn om de verplichting af te wikkelen.

Indien een beloning wordt betaald, waarbij geen rechten worden opgebouwd (bijvoorbeeld doorbetaling in geval van ziekte of arbeidsongeschiktheid) worden de verwachte lasten verantwoord in de periode waarover deze beloning is verschuldigd. Voor op balansdatum bestaande verplichtingen tot het in de toekomst doorbetalen van beloningen aan personeelsleden die op balansdatum naar verwachting blijvend geheel of gedeeltelijk niet in staat zijn om werkzaamheden te verrichten door ziekte of arbeidsongeschiktheid wordt een voorziening voor langdurig zieken opgenomen. De verantwoorde verplichting betreft de beste schatting van de bedragen die noodzakelijk zijn om de desbetreffende verplichting per balansdatum af te wikkelen. De beste schatting is gebaseerd op contractuele afspraken met personeelsleden (CAO en individuele arbeidsovereenkomst). Toevoegingen aan en vrijval van verplichtingen worden ten laste respectievelijk ten gunste van de staat van baten en lasten gebracht.

Pensioenen

Uitgangspunt is dat de in de verslagperiode te verwerken pensioenlast gelijk is aan de over die periode aan het pensioenfonds verschuldigde pensioenpremies. Voor zover de verschuldigde premies op balansdatum nog niet zijn voldaan, wordt hiervoor een verplichting opgenomen. Als de op balansdatum reeds betaalde premies de verschuldigde premies overtreffen, wordt een overlopende actiefpost opgenomen voor zover sprake zal zijn van terugbetaling door het fonds of van verrekening met in de toekomst verschuldigde premies.

De pensioenregeling is ondergebracht bij het ABP (Stichting Pensioenfonds ABP). Dit betreft een bedrijfstakpensioenfonds en het CBS heeft geen verplichting tot het voldoen van aanvullende bijdragen in het geval van een tekort bij het pensioenfonds, anders dan het voldoen van eventuele hogere toekomstige premies.

Ontslagvergoedingen

Ontslagvergoedingen zijn vergoedingen die worden toegekend in ruil voor de beëindiging van het dienstverband. Een uitkering als gevolg van ontslag wordt als verplichting en als last verwerkt als de organisatie zich aantoonbaar onvoorwaardelijk heeft verbonden tot betaling van een ontslagvergoeding. Als het ontslag onderdeel is van een reorganisatie, worden de kosten van de ontslagvergoeding opgenomen in een reorganisatievergoeding. Zie hiervoor de grondslag onder het kopje Voorzieningen.

Ontslagvergoedingen worden gewaardeerd met inachtneming van de aard van de vergoeding. Als de ontslagvergoeding een verbetering is van de beloningen na afloop van het dienstverband, vindt waardering plaats volgens dezelfde grondslagen die worden toegepast voor pensioenregelingen. Andere ontslagvergoedingen worden gewaardeerd op basis van de beste schatting van de bedragen die noodzakelijk zijn om de verplichting af te wikkelen.

Verantwoording lasten

De lasten worden bepaald met inachtneming van de hiervoor reeds vermelde grondslagen voor waardering en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben. (Voorzienbare) verplichtingen en mogelijke verliezen die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar, worden in acht genomen indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden en wordt voldaan aan de voorwaarden voor het opnemen van voorzieningen.

Belastingen

In het kader van de Wet modernisering vennootschapsbelastingplicht overheidsondernemingen die van toepassing is met betrekking tot boekjaren die aanvangen op of na 1 januari 2016, is het CBS in gesprek met de belastingdienst over de vennootschapsbelastingstatus van het CBS. Het CBS stelt zich daarbij op het standpunt vrijgesteld te zijn van vennootschapsbelasting, aangezien de activiteiten van het CBS kwalificeren als overheidstaak en derhalve de overheidsvrijstelling van toepassing is. Het CBS heeft uitstel aangevraagd voor aangifte vennootschapsbelasting 2016 en 2017 en deze is door de belastingdienst toegewezen tot 1 mei 2018.

Het CBS was in 2017 niet belastingplichtig voor de omzetbelasting met uitzondering van inkomsten uit detachering voor een periode langer dan 1 jaar.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de indirecte methode opgesteld. Kasstromen in buitenlandse valuta's zijn herleid naar euro's met gebruikmaking van de gewogen gemiddelde omrekeningskoersen voor de betreffende periodes. Dit houdt voor de weergave van de kasstromen in dat het gerapporteerde resultaat over het boekjaar wordt aangepast voor mutaties in balansposten die geen betrekking hebben op ontvangsten en uitgaven in het boekjaar en mutaties in financieringen, voorzieningen en werkkapitaal.

Verbonden partijen

Van transacties met verbonden partijen is sprake wanneer een relatie bestaat tussen het CBS en een natuurlijk persoon of entiteit die verbonden is met het CBS. Dit betreffen onder meer de relaties tussen het CBS en de bestuurders en de functionarissen op sleutelposities. Onder transacties wordt verstaan een overdracht van middelen, diensten of verplichtingen, ongeacht of er een bedrag in rekening is gebracht. Er hebben zich geen transacties met verbonden partijen voorgedaan op niet-zakelijke grondslag.

Toelichting op de balans per 31 december 2017

1) Materiële vaste activa

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Nieuwbouw (cascomodificaties)	IT-middelen	Machines en installaties	Andere vaste bedrijfs- middelen	Totaal
Stand per 31-12-2016					
Aanschafwaarde	27.458	19.922	4.174	13.081	64.635
Cumulatieve afschrijvingen	20.349-	15.115-	2.971-	12.161-	50.596-
Boekwaarde per 31-12-2016	7.109	4.807	1.203	920	14.039
Mutatie boekwaarde					
Investeringsen	625	323	489	818	2.255
Desinvesteringsen	0	1.111-	47-	304-	1.462-
Herrubicing aanschafwaarde	0	0	227-	227	0
Herrubicing cumulatieve afschrijvingen	0	0	47	47-	0
Afschrijvingen boekjaar	2.647-	2.340-	351-	355-	5.693-
Cumulatieve afschrijving desinvesteringsen	0	1.090	45	270	1.405
Mutatie boekwaarde	2.022-	2.038-	44-	609	3.495-
Stand per 31-12-2017					
Aanschafwaarde	28.084	19.135	4.390	13.822	65.431
Cumulatieve afschrijvingen	22.996-	16.365-	3.230-	12.293-	54.884-
Boekwaarde per 31-12-2017	5.088	2.770	1.160	1.529	10.547

2) Financiële vaste activa

Overige financiële vaste activa

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2017	31-12-2016
Vooruitbetaalde BTW-schade	1.639	3.206

Aangezien het CBS niet btw-plichtig is, kan de verhuurder de btw op de investeringen van de nieuwbouwpanden Den Haag en Heerlen niet terugvorderen. Het CBS heeft de verhuurder hiervoor voor 9,2 miljoen euro vergoed (btw-schade) voor Den Haag in 2008 en voor 6,5 miljoen euro voor Heerlen in 2009. De maximale verrekenperiode voor btw-schade is tien jaar (conform herzieningsperiode BTW aanschaf onroerend goed). De bedragen worden derhalve over een periode van tien jaar als last in de staat van baten en lasten verwerkt. In 2017 is 1,6 miljoen euro in de lasten verwerkt onder de huisvestingskosten (2016: 1,6 miljoen euro). De resterende looptijd van deze post is overwegend korter dan 1 jaar.

Vlottende activa

3) Vorderingen

Debiteuren

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2017	31-12-2016
Debiteuren	5.056	4.201
Voorziening dubieuze debiteuren	-235	-194
Totaal	4.821	4.007

De voorziening dubieuze debiteuren heeft grotendeels betrekking op vorderingen op bedrijven die responsverplichtingen niet zijn nagekomen en waaraan een dwangsom en/of bestuursrechtelijke boete is opgelegd.

Overige vorderingen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2017	31-12-2016
Ministerie van Economische Zaken en Klimaat	0	4.000
Vooruitbetaalde kosten	4.374	3.395
Nog te factureren projecten	7.392	6.521
Overige vorderingen	4	32
Totaal	11.771	13.948

In verband met het restant van de taakstelling Rutte II heeft het CBS van het Ministerie van EZK in 2017 een bedrag van 12 miljoen euro ontvangen. Hiervan heeft 4 miljoen euro betrekking op 2016, 2 miljoen euro op 2017, 4 miljoen euro op 2018, en 2 miljoen euro op 2019.

De post "vooruitbetaalde kosten" bestaat voornamelijk uit vooruitbetaalde onderhoudscontracten en vooruitbetaalde huur.

De onder de vorderingen opgenomen post "nog te factureren" betreft het nog niet gefactureerde deel van aanvullende statistische diensten op basis van de werkvoortgang per einde boekjaar.

De overige vorderingen hebben een looptijd van minder dan één jaar.

4) Liquide middelen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2017	31-12-2016
Bank	24.161	12.778
Totaal	24.161	12.778

In het kasstroomoverzicht is het verloop van de liquide middelen toegelicht. Het saldo van de bank staat vrij ter beschikking.

CBS heeft een debet limiet bij de rekening-courant bij het Ministerie van Financiën van 10 miljoen euro.

5) Eigen vermogen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Egalisatie- reserve
Stand per 1/1/2016	9.950
Resultaat 2016	-8.918
Stand per 1/01/2017	1.032
Resultaat 2017	-1.012
Stand per 31/12/2017	20

De bestemming van het resultaat (onttrekking aan de egalisatiereserve) is conform afspraak met het ministerie van EZK.

6) Voorzieningen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	WW-verplichtingen	Reorganisatie 2000	Jubileum uitkeringen	Langdurig zieken	Totaal*
Stand per 31/12/2016	10.910	145	2.641	132	13.828
Dotatie in 2017	1.690	6	483	125	2.304
Onttrekking in 2017	-1.752	-38	-449	-132	-2.371
Vrijval	-557	0	0	0	-557
Stand per 31/12/2017	10.291	113	2.675	125	13.204

WW-verplichtingen

De voorziening voor WW-verplichtingen is gevormd ter dekking van wachtgelduitkeringen aan voormalige medewerkers van het CBS. Ook zonder reorganisatie kan er sprake zijn van een niet-vrijwillige beëindiging van de arbeidsrelatie met het CBS. Dit betreft met name ontslagtrajecten (ARAR-artikel 98 (ongeschiktheid of onbekwaamheid) of ARAR-artikel 99 (eervol ontslag op andere gronden dan in artikel 98)) en expiratie van tijdelijke aanstellingen. Deze kunnen leiden tot wettelijke en bovenwettelijke uitkeringen bij werkloosheid. Aangezien het CBS eigen risicodragers is, wordt voor de te verwachten uitkeringen centraal een voorziening gevormd. De voorziening is enerzijds bovenwaarts bijgesteld voor medewerkers die in 2017 met ontslag zijn gegaan en in verband met de verhoging van de AOW-leeftijd. Aan de andere kant valt een deel van de voorziening vrij doordat een aantal ex-medewerkers weer een nieuwe functie hebben gevonden, dan wel de verwachting is dat zij binnen een jaar weer een nieuwe functie vinden.

In de onderstaande tabel is de verwachte looptijd van de WW-verplichtingen weergegeven:

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	2019 tm		2023 e.v.	Totaal
	2018	2022		
WW-verplichtingen	1.720	4.540	4.031	10.291
Totaal	1.720	4.540	4.031	10.291

Reorganisatie 2000

De voorziening is gevormd ter dekking van de uitstroombaten van de medewerkers die bij de reorganisatie 2000 zijn aangewezen als herplaatsingskandidaat, maar die niet vóór 3 januari 2004 zijn ontslagen. EZ heeft toen een bedrag van circa 10,8 miljoen euro toegezegd ter dekking van de uitstroombaten. De uitstroombaten zijn het totaal van de personele kosten gedurende de herplaatsingsperiode van 18 maanden en de daarna door het CBS te verstrekken wachtgelduitkeringen en andere uitkeringen.

In onderstaande tabel is de verwachte looptijd van de verplichtingen voor de reorganisatie 2000 weer-gegeven:

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	2019 tm		2023 e.v.	Totaal
	2018	2022		
Reorganisatie 2000	27	86	0	113
Totaal	27	86	0	113

Ambtsjubilea

Deze voorziening betreft toekomstige verplichtingen bij 12,5-, 25-, 40- of 50-jarige ambtsjubilea.

Langdurig zieken

Deze voorziening betreft het in de toekomst voor maximaal twee jaar (het CBS draagt hierover het eigen risico) doorbetalen van salarissen aan werknemers die naar verwachting blijvend door ziekte (gedeeltelijk) niet in staat zijn om hun werkzaamheden te verrichten.

7) Kortlopende schulden

Belastingen en premies sociale verzekeringen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2017	31-12-2016
Loonheffing en sociale lasten	4.145	3.493
Pensioenen	1.763	1.636
Totaal	5.907	5.129

Overige schulden

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2017	31-12-2016
Vooruitontvangen Ministerie EZK	6.000	0
Vooruitgefactureerde baten	8.296	5.176
Nog te betalen kosten	3.767	8.242
Crediteuren	5.360	4.397
Vooruitontvangen bijdrage projectontwikkelaar	455	826
Nog te betalen vakantiegeld	4.608	4.667
Nog te betalen vakantiedagen	4.514	3.869
Eindejaarsuitkering	667	675
Overige schulden	141	137
Totaal	33.808	27.989

In verband met het restant van de taakstelling Rutte II heeft het CBS van het Ministerie van EZK in 2017 een bedrag van 12 miljoen euro ontvangen. Hiervan heeft 4 miljoen euro betrekking op 2018 en 2 miljoen euro betrekking op 2019.

De vooruitgefactureerde baten betreffen het vooruitgefactureerde deel van aanvullende statistische diensten op basis van de werkvoortgang per einde boekjaar.

De nog te betalen kosten bestaan vooral uit periodieke kosten waarvan per jaareinde de facturen nog niet waren ontvangen. De nog te betalen kosten zijn gedaald doordat e verschuldigde bijdrage van 2,5 miljoen euro in verband met de reorganisatie uit 2000 niet aan het ministerie van EZK hoeft te worden terugbetaald.

De crediteuren betreffen de per jaareinde nog niet betaalde inkoopfacturen.

De vooruitontvangen bijdrage projectontwikkelaar betrof een éénmalige bijdrage in 2008 voor de locatie Den Haag en in 2009 voor de locatie Heerlen voor de huurkosten over de komende tien jaren.

De schuld voor nog te betalen vakantiegeld betreft de reservering over de maanden juni tot en met december die in mei 2018 zal worden uitbetaald.

De schuld voor nog te betalen vakantiedagen is gevormd voor openstaande vakantiedagen.

De eindejaarsuitkering betreft de reservering over de maand december 2017, die in november 2018 zal worden uitbetaald.

De overige schulden hebben overwegend een looptijd van minder dan één jaar.

Financiële instrumenten

Het CBS maakt in de normale bedrijfsuitoefening gebruik van verschillende financiële instrumenten die het CBS blootstellen aan krediet- en/of liquiditeitsrisico's. Het betreft financiële instrumenten die in de balans zijn opgenomen.

Het CBS handelt niet in deze financiële instrumenten en heeft procedures en gedragslijnen om de omvang van deze risico's te beperken. Bij het door een tegenpartij niet nakomen van aan het CBS verschuldigde betalingen blijven eventuele daaruit voortvloeiende verliezen beperkt tot de marktwaarde van de desbetreffende instrumenten. Het CBS maakt geen gebruik van afgeleide financiële instrumenten.

Treasurybeleid

Het CBS neemt verplicht deel aan schatkistbankieren bij de Rijkshoofdboekhouding conform de Regeling baten-lastendiensten. De Rijkshoofdboekhouding is onderdeel van het ministerie van Financiën en is verantwoordelijk voor de administratie van de schatkist.

Schatkistbankieren houdt in dat de liquide middelen alléén gestald mogen worden op een rekening-courant bij de Rijkshoofdboekhouding en dat leningen alléén bij de Rijkshoofdboekhouding afgesloten mogen worden. Het CBS sluit zelf met de Rijkshoofdboekhouding het contract met de voorwaarden van het deposito of van de lening af.

Schatkistbankieren kan gezien worden als een centrale treasury voor publieke middelen. Het principe van schatkistbankieren is dat publiek geld de schatkist niet eerder verlaat dan noodzakelijk is voor de uitvoering van de publieke taak. Het CBS voert met het schatkistbankieren een zo risicoloos mogelijk kasgeldbeheer.

Dagelijks wordt het rekening-courantsaldo (maximaal 2 miljoen euro) met de huisbankier afgeroomd op nihil.

Kredietrisico

Het CBS loopt kredietrisico over de in de balans opgenomen vorderingen. De vorderingen zijn geconcentreerd bij overheidsinstellingen waardoor het kredietrisico beperkt is.

Liquiditeitsrisico

Het CBS bewaakt de liquiditeitspositie door middel van de meerjarenbegroting. Het CBS ziet erop toe dat voor het CBS steeds voldoende liquiditeiten beschikbaar zijn om aan de verplichtingen te kunnen voldoen. Het CBS heeft een debet limiet bij de rekening-courant bij het Ministerie van Financiën van 10 miljoen euro.

Reële waarde

De reële waarde van de in de balans verantwoorde financiële instrumenten, waaronder financiële vaste activa, vorderingen, liquide middelen en kortlopende schulden, benadert de boekwaarde ervan.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Meerjarige financiële verplichtingen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	2018	2019 tm 2022	2023 e.v.
Huur panden Den Haag en Heerlen	6.100	23.600	5.100
Totaal	6.100	23.600	5.100

Huurpanden

De huur van het pand te Den Haag is voor een deel tot en met 2018 afgesloten en voor een deel tot en met 2023. De huur van het pand te Heerlen is voor een deel tot en met 2019 afgesloten en voor een deel tot en met 2024.

Het CBS is nog in gesprek met de verhuurder over de compensatie van de btw-schade (totaal 1 miljoen euro) naar aanleiding van de huurverlenging in 2013 en 2015.

Niet uit de balans blijvende activa

Het CBS heeft nog een mogelijke vordering van 0,1 miljoen euro op een derde. Dit betreft de mogelijke compensatie van een door het CBS betaalde schadevergoeding.

Financiële afspraken

Naar aanleiding van de bezuinigingen Rutte I en Rutte II heeft het CBS afspraken gemaakt met het Ministerie van EZK over een toekomstbestendig budget voor het uitvoeren van het meerjarenprogramma. Ter versterking van het eigen vermogen van het CBS, heeft het CBS in 2017 een additionele bijdrage van 12 miljoen euro ontvangen. Dit bedrag is gerelateerd aan het restant van de taakstelling Rutte II, te weten 4 miljoen euro in 2016, 2 miljoen euro in 2017, 4 miljoen euro in 2018 en 2 miljoen euro in 2019. Daarna wordt de EZK-bijdrage aan het CBS tijdelijk voor de duur van 6 jaar met 2 miljoen euro verlaagd, van het jaar 2021 tot en met 2026.

Toelichting op de staat van baten en lasten over 2017

8) Baten

De baten zijn het totaal van:

- bijdrage van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat;
- aanvullende statistische diensten;
- overige baten.

Bijdrage ministerie van Economische Zaken en Klimaat

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie	Begroting	Realisatie
	2017	2017	2016
Budgettaire bijdrage	141.357	141.357	144.455
Reeds eerder ontvangen, maar later uitgevoerd	419	400	385
Loon en prijsbijstelling	4.790	0	4.291
Bijdrage voor regeldruk, ICT en bigdata		0	50
Eenmalige bijdrage reorganisatie 2000	2.501		0
Bijdrage EZK restant taakstelling Rutte II	2.000	2.000	4.000
Totaal	151.067	143.757	153.181

De bijdrage van EZK betreft de door EZK verstrekte budgettaire bijdrage. Het CBS ontvangt deze bijdrage op basis van het Meerjarenplan 2014 – 2018. Het CBS dient aan het einde van deze periode het werkprogramma gerealiseerd te hebben. De bijdrage in enig jaar voor het niet gerealiseerde deel van het werkprogramma schuift door naar het volgende jaar en wordt onder de schulden verantwoord.

Het CBS heeft in eerdere jaren een bijdrage van 0,8 miljoen euro van EZK ontvangen voor aanpassingen in het Algemene Bedrijven Register. De werkzaamheden zijn in 2017 afgerond.

De loon- en prijsbijstelling betreft de compensatie voor de gestegen lonen en pensioenlasten.

In 2017 heeft EZK schriftelijk aangegeven dat de verschuldigde bijdrage van 2,5 miljoen euro in verband met de reorganisatie 2000 niet terugbetaald hoeft te worden

In verband met het restant van de taakstelling Rutte II heeft het CBS van het Ministerie van EZK een bedrag van 12 miljoen euro ontvangen. Hiervan heeft 2 miljoen euro betrekking op 2017.

Aanvullende statistische diensten

De volgende tabel geeft inzicht in de omzet uit aanvullende statistische diensten naar regio.

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie	Begroting	Realisatie
	2017	2017	2016
Nederland	32.738	30.125	22.802
EU-landen	4.228	4.589	4.206
Overige landen	1.654	2.197	2.013
Totaal	38.620	36.911	29.021

Onder aanvullende statistische diensten zijn de gerealiseerde opbrengsten voor verrichte werkzaamheden verantwoord. Hieronder zijn mede begrepen aanvullende statistische diensten waaraan de overheid een specifieke financiële bijdrage levert, opbrengsten uit hoofde van het beschikbaar stellen van data en

de omzet uit de vergoeding voor licenties Blaise (een door het CBS ontwikkeld softwaresysteem voor computergestuurde onderzoeksmethoden).

De verdeling van de omzet aanvullende statistische diensten naar type afnemer is als volgt:

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie 2017	Begroting 2017	Realisatie 2016
Overheid en overheidsgerelateerd	29.275	27.995	21.814
Statistische bureaus buitenland	1.473	1.567	1.503
Onderzoeksinstituten	4.916	4.366	2.844
Europese Commissie en Eurostat	2.172	2.290	2.196
Derden	784	692	664
Totaal	38.620	36.911	29.021

Naar aanleiding van de Rutte II-taakstelling is een deel van de stijging het gevolg van de bekostiging door overheid en overheidsgerelateerd van statistieken die eerder uit het reguliere budget afkomstig van het ministerie van EZK werden gefinancierd.

Overige baten

De overige baten bestaan hoofdzakelijk uit handhaving en publicaties.

9) Lasten

Lonen en salarissen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie 2017	Begroting 2017	Realisatie 2016
Lonen en salarissen eigen personeel	110.546	107.204	110.957
Dotatie minus vrijval voorzieningen	1.747	1.000	-8
Ingeleend personeel	7.913	9.422	9.607
Totaal	120.206	117.626	120.556

De lonen en salarissen zijn hoger dan begroot. Dit is het gevolg van de cao loonstijging van 1,4% en extra personeel als gevolg van meer aanvullende statistische diensten dan begroot.

Onder de dotatie/vrijval voorzieningen wordt de dotatie (totaal 2,3 miljoen euro) minus de vrijval (0,6 miljoen euro) in de voorzieningen verantwoord.

In 2017 waren gemiddeld 1.816 vte werkzaam voor het Centraal Bureau voor de Statistiek (2016: 1.864 vte's) waarvan 2 medewerkers werkzaam in het buitenland waren.

De verdeling naar hoofddirectie is als volgt:

<i>Gemiddeld aantal vte per hoofddirectie</i>	2017	2016
Economie, bedrijven en nationale rekeningen	495	504
Sociale en ruimtelijke statistieken	531	528
Dataverzameling	254	267
Bedrijfsvoering, IT en methodologie	401	416
Overige	135	149
	1.816	1.864

Bezoldiging Directeur-Generaal

Vermelding in het kader van de Wet Normering Topinkomens (WNT).

Leidinggevende topfunctionarissen 2017		
Bedragen x € 1,-	Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi	Dr. A.H. Kroese
Functie(s)	Directeur-Generaal	Plaatsvervangend Directeur-Generaal
Duur dienstverband in 2017	1/1 – 31/12	1/1 – 31/12
Omvang dienstverband in fte	1	1
Gewezen topfunctionaris	nee	nee
(Fictieve) dienstbetrekking	ja	ja
Bezoldiging		
Beloning	156.693	137.323
Belastbare onkostenvergoeding	5.961	4.876
Beloningen betaalbaar op termijn	17.964	17.195
Totaal bezoldiging	180.618	159.394
Toepasselijk WNT-maximum	181.000	181.000
Motivering indien overschrijding	n.v.t.	n.v.t.

Leidinggevende topfunctionarissen 2016		
Bedragen x € 1,-	Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi	Dr. A.H. Kroese
Functie(s)	Directeur-Generaal	Plaatsvervangend Directeur-Generaal
Duur dienstverband in 2016	1/1 – 31/12	1/1 – 31/12
Omvang dienstverband in fte	1	1
Gewezen topfunctionaris	nee	nee
(Fictieve) dienstbetrekking	ja	ja
Bezoldiging		
Beloning	156.654	127.457
Belastbare onkostenvergoeding	6.458	4.843
Beloningen betaalbaar op termijn	15.754	14.995
Totaal bezoldiging	178.866	147.295
Toepasselijk WNT-maximum	179.000	179.000
Motivering indien overschrijding	n.v.t.	n.v.t.

Bezoldiging Raad van Advies (voorheen: Centrale Commissie voor de Statistiek)

De Raad van Advies (voorheen: Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS)) heeft een aantal taken inzake het CBS en de statistische informatievoorziening van het Rijk. De Raad van Advies bestaat in 2017 uit 5 leden, de gezamenlijke schadeloosstelling van de Raad van Advies over 2017 bedroeg 41 duizend euro. De schadeloosstellingen komen ten laste van het budget van het CBS.

Functionarissen Raad van Advies 2017

Raad van Advies leden	Functie	Beloning 2017	Periode benoeming
mw. mr. I. Brakman	Voorzitter Raad van Advies	12.500	van 1-1-2010 tot 1-1-2018
J. van Hall RA RE	Lid Raad van Advies	10.000	van 1-4-2014 tot 1-1-2018*
prof. dr. mr. F. van der Wel RA	Lid Raad van Advies	10.000	van 1-1-2013 tot 1-1-2021
drs. C.C.M. Vendrik	Lid Raad van Advies	3.333	van 1-9-2017 tot 1-9-2021*
mw. drs. C.W. Wortmann-Kool	Lid Raad van Advies	5.000	van 1-6-2014 tot 1-6-2018*

* herbenoembaar voor een periode van 4 jaar

De vergoeding voor de Raad van Advies-leden is conform de "Regeling vaststelling schadeloosstelling leden Raad van Advies"

Toezichthoudende topfunctionarissen 2016

CCS-leden	Functie	Beloning 2016	Periode benoeming
mw. mr. I. Brakman	Voorzitter CCS/ lid Audit Committee	25.000	van 1-1-2010 tot 1-1-2018
J. van Hall RA RE	Lid CCS/lid Audit Committee	11.300	van 1-4-2014 tot 1-1-2018*
prof. dr. mr. F. van der Wel RA	Lid CCS/lid Audit Committee	11.300	van 1-1-2013 tot 1-1-2017*
mw. dr. C.M. Hooymans	Lid CCS	7.000	van 1-1-2012 tot 1-1-2020
mw. prof. dr. J. Plantenga	Lid CCS	7.000	van 1-1-2009 tot 1-1-2017
prof. dr. S. Brakman	Lid CCS	7.000	van 1-1-2013 tot 1-1-2017*
mw. drs. C.W. Wortmann-Kool	Lid CCS	7.000	van 1-6-2014 tot 1-6-2018*

* herbenoembaar voor een periode van 4 jaar

Pensioenlasten en sociale lasten

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie 2017	Begroting 2017	Realisatie 2016
Pensioenlasten	15.917	14.390	14.516
Sociale lasten	13.783	13.139	13.865
Totaal	29.702	27.528	28.381

De pensioenregeling is ondergebracht bij het ABP (Stichting Pensioenfonds ABP). Dit betreft een bedrijfstakpensioenfonds en het CBS heeft geen verplichting tot het voldoen van aanvullende bijdragen in het geval van een tekort bij het pensioenfonds, anders dan het voldoen van eventuele hogere toekomstige premies. De dekkingsgraad (marktwaaarde van de beleggingen uitgedrukt in een percentage van de voorziening pensioenverplichtingen volgens de grondslagen van DNB) van het ABP bedroeg ultimo 2017

104,4% (89% van de vereiste dekkingsgraad van 116,9% volgens DNB). Een pensioenfonds dat onder de minimale dekkingsgraad komt, moet een herstelplan afspreken met de toezichthouder.

De kenmerken van de pensioenregeling in 2017 zijn als volgt:

Pensioen systeem	Middelloodregeling
Vakantietoeslag	8%
Pensioenrekenleeftijd	67 jaar
Pensioengrondslag	Pensioengevend salaris minus franchise
Nabestaande pensioen	50% van het ouderdomspensioen bij overlijden
Wezenpensioen	10% van het ouderdomspensioen
Franchise (2017)	13.150 euro
Opbouwpercentage	1,875% van de pensioengrondslag

Afschrijvingen materiële vaste activa

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie 2017	Begroting 2017	Realisatie 2016
Afschrijvingslasten	5.693	6.039	5.964

De afschrijvingskosten bestaan uit afschrijvingen op cascomodificaties en afschrijvingen op IT-middelen. De afschrijvingen zijn gedaald door verdere versoberingen op investeringen.

Overige bedrijfslasten

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie 2017	Begroting 2017	Realisatie 2016
Huisvesting	12.023	12.910	12.619
Overig personeel	2.553	2.578	3.099
Bureau	4.271	5.118	4.774
Dienstreizen	3.648	3.849	3.909
Advies externen	2.122	1.644	1.954
Automatisering	7.720	7.279	7.031
Overig	3.352	2.936	3.345
Totaal	35.689	36.314	36.731

Huisvesting

In de huisvestingskosten zijn naast de huur ook de kosten voor energie en gebouw-gerelateerde kosten zoals bewaking, schoonmaak en exploitatie van het bedrijfsrestaurant, opgenomen. De huisvestingskosten zijn gedaald door verdere afstoot van gebouwdelen.

Overig personeel

In de overige personele kosten zijn onder andere de kosten voor opleidingen, arbeidsmarktcommunicatie, arbodiensten en catering opgenomen.

Bureau

De bureaunkosten hebben betrekking op telecommunicatie, porti, uitbesteed drukwerk voor publicatie en kosten bibliotheek.

Dienstreizen

De reis- en verblijfskosten bestaan uit kosten voor woon-werkverkeer, reis- en verblijfskosten binnenland en reis- en verblijfskosten buitenland.

Advies externen

De advieskosten bestaan onder andere uit juridisch advies, fiscaal advies, kosten voor uitbesteden van de salarisadministratie, jaarlijkse accountantskosten, en IT-advies.

Automatisering

Dit betreffen kosten voor uitbesteed beheer, onderhoud hardware en licenties. De kosten zijn gestegen door verdere digitalisering.

Overige

De overige kosten bestaan uit projectgebonden kosten, kosten voor inkoop statistisch grondmateriaal en incentives.

De volgende ingediende declaraties zijn in het boekjaar uitbetaald aan de Directeur-Generaal, Plaatsvervangend Directeur-Generaal en de hoofddirecteuren:

<i>Declaraties (bedragen x 1 euro)</i>	2017	2016
Directeur Generaal	2.863	3.500
Plaatsvervangend Directeur Generaal	4.025	4.477
Hoofddirecteur Economie, bedrijven en nationale rekeningen	705	487
Hoofddirecteur Sociale en ruimtelijke statistieken	286	411
Hoofddirecteur Dataverzameling	425	283
Hoofddirecteur Bedrijfsvoering, IT en methodologie	626	1.035
Hoofddirecteur Communicatie en Nieuws	1.966	1.119
	10.896	11.312

De volgende honoraria inclusief BTW van KPMG Accountants N.V. en overig KPMG netwerk zijn ten laste gebracht van het CBS:

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	KPMG Accountants NV 2017	Overig KPMG netwerk 2017	Totaal KPMG 2017
Onderzoek van de jaarrekening	87	0	87
Andere controleopdrachten	68	0	68
Adviesdiensten op fiscaal terrein	0	19	19
Andere niet-controle-opdrachten	7	0	7
	162	19	181

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	KPMG Accountants NV 2016	Overig KPMG netwerk 2016	Totaal KPMG 2016
Onderzoek van de jaarrekening	83	0	83
Andere controleopdrachten	4	0	4
Adviesdiensten op fiscaal terrein	0	17	17
Andere niet-controle-opdrachten	0	0	0
	87	17	104

De honoraria zijn toegerekend aan het boekjaar waarin de werkzaamheden zijn verricht.

10) Financiële baten en lasten

Rentebaten

Onder de post rente zijn de renteopbrengsten over het rekening-couranttegoed bij Financiën opgenomen. Doordat het rentepercentage nihil is, zijn de renteopbrengsten nihil.

11) Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben geen gebeurtenissen na balansdatum plaatsgevonden die van materieel belang zijn voor de jaarrekening 2017.

Den Haag, 30 maart 2018

Directeur-Generaal van de Statistiek

dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

Overige gegevens

Bepalingen inzake resultaatbestemming

Volgens artikel 33 van de kaderwet ZBO vormt een zelfstandig bestuursorgaan een egalisatiereserve. Het verschil tussen de gerealiseerde baten van een zelfstandig bestuursorgaan en de gerealiseerde lasten van de activiteiten komt ten gunste onderscheidenlijk ten laste van de egalisatiereserve. Het resultaat 2017 is in overeenstemming met deze bepalingen in de jaarrekening verwerkt.

Den Haag, 30 maart 2018

Directeur-Generaal van de Statistiek

dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: de Directeur-Generaal (hierna: het bestuur) van het Centraal Bureau voor de Statistiek

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2017

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2017 van het Centraal Bureau voor de Statistiek (hierna 'het CBS') te Den Haag (hierna 'de jaarrekening ') gecontroleerd.

Naar ons oordeel:

- geeft de betreffende jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van het CBS per 31 december 2017 en van het resultaat over 2017 in overeenstemming met de Wet op het CBS, het Protocol van werkafspraken EZ-CBS en de bepalingen bij en krachtens de Wet normering topinkomens (WNT);
- zijn de in deze jaarrekening verantwoorde baten, lasten en balansmutaties over 2017 in alle van materieel belang zijnde aspecten rechtmatig tot stand gekomen in overeenstemming met de in de relevante wet- en regelgeving opgenomen bepalingen, zoals vermeld in het accountantsprotocol voor de jaarrekening van het CBS 2017.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2017;
2. de staat van baten en lasten over 2017;
3. het kasstroomoverzicht over 2017; en
4. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden en de Regeling Controleprotocol WNT 2017 vallen, alsmede het accountantsprotocol voor de jaarrekening van het CBS 2017. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van het CBS zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van de Wet op het CBS en het Protocol van werkafspraken EZ-CBS zijn vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle van de jaarrekening of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720 en het accountantsprotocol voor de jaarrekening van het CBS 2017. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met de Wet op het CBS en de het Protocol van werkafspraken EZ-CBS.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de Wet op het CBS, het Protocol van werkafspraken EZ-CBS en de bepalingen bij en krachtens de WNT.

Het bestuur is ook verantwoordelijk voor het rechtmatig tot stand komen van de in de jaarrekening verantwoorde baten, lasten en balansmutaties in overeenstemming met de in de relevante wet- en regelgeving opgenomen bepalingen, zoals vermeld in het accountantsprotocol voor het jaarverslag van het Centraal Bureau voor de Statistiek 2017.

In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening en de naleving van die relevante wet- en regelgeving mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het CBS in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de organisatie haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen.

De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controle-standaarden, de Regeling Controleprotocol WNT 2017, het accountantsprotocol voor het jaarverslag van het CBS 2017, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, dan wel het niet rechtmatig tot stand komen van baten en lasten alsmede de balansmutaties, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt

groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;

- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van het CBS;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving, de gebruikte financiële rechtmatigheidscriteria en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het CBS haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring.
Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen en of de in deze jaarrekening verantwoorde baten, lasten en balansmutaties in alle van materieel belang zijnde aspecten rechtmatig tot stand zijn gekomen.

Wij communiceren met de met governance belaste personen onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Den Haag, 30 maart 2018
KPMG Accountants N.V.
W.A. Touw RA

Bijlage A. Organisatie per 31 december 2017

Directeur-Generaal

Dr. T.B.P.M. (Tjark) Tjin-A-Tsoi

plv Directeur-Generaal

Dr. A.H. (Bert) Kroese

CBS Communicatie en Nieuws

Drs. M.P.M. (Mike) Ackermans

T.J.M. (Thomas) Ruigrok (plv.)

Hoofddirectie Bedrijfsvoering, IT en Methodologie

Drs. W. (Wim) van Nunspeet

Drs. M. (Marijke) Renaud (plv.)

Hoofddirectie Dataverzameling

Dr. A. (Astrid) Boeijen

Ir. J.H. (Jeroen) van Velzen (plv.)

Hoofddirectie Economie, bedrijven en nationale rekeningen

Drs. J.C.M. (Hanneke) Imbens

Drs. H.J.C.M. (Hank) Hermans (plv.)

Hoofddirectie Sociaal-economische en ruimtelijke statistieken

Dr. H. (Huib) van de Stadt

Drs. M.J.M. (Marleen) Verbruggen (plv.)

Centrale Beleids- en managementondersteuning

Ir. C.M. (Cecile) Schut, MPA

Chief Information Office

M. (Matjaz) Jug

Blaise

Drs. H.J.A. (Harry) Wijnhoven (wnd.)

Bijlage B. Gebruikersraden

Om de hoofddirecteuren van het CBS te adviseren over een thematisch terrein of onderwerp zijn diverse raden ingesteld. De voorzitters van deze raden vergaderen jaarlijks met de Directeur-Generaal.

Eind 2017 zijn de voorzitters van deze raden:

M.A. (Michaël) van Straalen	Berichtgeversraad
drs. E.E. (Eduard) van de Lustgraaf	Gebruikersraad bedrijfseconomische statistieken
prof. dr. ir. I. (Ionica) Smeets	Communicatieraad
drs. H.M.M. (Pim) Claassen	Gebruikersraad macro-economische statistieken
prof. dr. P.G.M. (Peter) van der Heijden	Methodology Advisory Board
dr. I.A.L. (Ineke) Stoop	Gebruikersraad Microdata
prof. dr. H.B. (Han) Entzinger	Gebruikersraad sociale statistieken
prof. dr. P.J. (Peter) Boelhouwer	Gebruikersraad statistieken van de leefomgeving

Bijlage C. Wegwijzer

CBS verzamelt gegevens bij personen, bedrijven en instellingen. CBS stelt de uitkomsten van de onderzoeken zo snel mogelijk op verschillende manieren voor iedereen beschikbaar.

CBS-website (www.cbs.nl)

De huidige CBS-website geeft toegang tot resultaten van CBS-onderzoeken en biedt themagerichte informatie over kerncijfers van Nederland. Alle uitgebrachte publicaties staan overzichtelijk gerangschikt op de website en de gedetailleerde cijfers zijn te raadplegen via de gratis databank StatLine. Op de website staan ook een actuele publicatiekalender en een productencatalogus.

Daarnaast biedt CBS nog vier doelgroepenwebsites aan. Kijk hiervoor op:

- www.werkenbijhetcbs.nl;
- www.cbsinuwbuurt.nl;
- www.cbsvooruwbedrijf.nl;
- www.cbs.nl/cbsindeklas.

YouTube, Twitter, Facebook

Naast de website verspreidt CBS zijn output ook via

- YouTube (<http://www.youtube.com/statistiekpbs>);
- Twitter (<http://www.twitter.com/statistiekpbs>);
- Facebook (facebook.com/statistiekpbs).

Open data

Sinds 2014 biedt CBS alle tabellen in StatLine als open data aan in de vorm van datasets (http://opendata.cbs.nl/dataportaal/portal.html#_la=nl). Ook is een webapplicatie ontwikkeld die gebruik maakt van Open data en die alle tabellen uit StatLine in grafiek- of kaartvorm laat zien (<http://opendata.cbs.nl/dataportaal/index.html>). De webapplicatie is geoptimaliseerd voor tablets.

Corporate nieuws

Sinds 2015 bestaat de webapp CBS Corporate nieuws (<https://corporate.cbs.nl>). Deze webapp bevat actuele artikelen over onder andere nieuwe dienstverlening, nieuwe producten, internationale ontwikkelingen en evenementen van CBS. Het is de digitale opvolger van het papieren CBS-relatiemagazine en bestemd voor de externe relaties van CBS. Deze webapp is speciaal ontwikkeld voor gebruik op tablet, smartphone en desktop. De artikelen zijn makkelijk te filteren en kunnen eenvoudig gedeeld worden via Facebook, Twitter en LinkedIn.

Innovatieportaal

Op het innovatieportaal (<https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/innovatie>) presenteert CBS zijn diensten en producten in ontwikkeling op het gebied van innovatie.

Verkoop van CBS-producten

CBS-producten kunt u bestellen via de afdeling Klantenservice van CBS, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen, telefoon (088) 570 70 70, e-mail: verkoop@cbs.nl.

Infoservice

Het centrale informatiepunt voor algemene vragen over CBS en zijn producten is te bereiken via telefoon (088) 570 70 70 en infoservice@cbs.nl.

European Statistical Data Support

Statistische informatie over Europa afkomstig van Eurostat is telefonisch op te vragen via (088) 570 70 70 (keuze toets 5) of door middel infoservice@cbs.nl.

CBS Contact Center

Het centrale informatiepunt voor bedrijven, instellingen en personen bij vragen over CBS-vragenlijsten of ander enquêtemateriaal is te bereiken via telefoon (045) 570 64 00, e-mail: contactcenter@cbs.nl of via het contactformulier op de CBS-website: www.cbs.nl/contactcenter.

Persdienst

Het centrale informatiepunt voor de media is te bereiken via telefoon (070) 337 44 44 of e-mail: persdienst@cbs.nl. Meer informatie staat op de CBS-website: www.cbs.nl/nl-nl/over-ons/contact/pers.

Centrum voor Beleidsstatistiek

Het Centrum voor Beleidsstatistiek biedt verschillende diensten aan:

- Het verrichten van aanvullend statistisch onderzoek op beschikbare brongegevens.
- Het adviseren van klanten zoals departementen en planbureaus, grote gemeenten en andere overheidsinstellingen bij het vinden, het gebruik en het opstellen van de benodigde informatie voor beleidsvoorbereiding en de evaluatie daarvan.
- Het toegankelijk maken van microdatabestanden waarmee onderzoekers die door de DG gemachtigd zijn onder strikte beveiligingsvoorwaarden zelf de gewenste analyses kunnen uitvoeren op deze microdatabestanden. Zie voor de catalogus <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/maatwerk-en-microdata/microdata-zelf-onderzoek-doen/catalogus-microdata>.

Aan de diensten van het Centrum voor Beleidsstatistiek zijn kosten verbonden. Nadere informatie is verkrijgbaar via telefoon (088) 570 70 70, via <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/maatwerk-en-microdata> of e-mail: maatwerk@cbs.nl of microdata@cbs.nl.

Colofon

Centraal Bureau voor de Statistiek

Den Haag

Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag

Postbus 24500, 2490 HA Den Haag

Telefoon (070) 337 38 00

Heerlen

CBS-weg 11, 6412 EX Heerlen

Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen

Telefoon (045) 570 60 00

Bonaire

Blv. Gobernador N, Debrot 67

Unit 203, Kralendijk, Bonaire

Telefoon (00599) 717 86 76

Website

www.cbs.nl

Infoservice

Telefoon (088) 570 70 70

E-mail: infoservice@cbs.nl

Fax: (070) 370 59 94

Uitgave

Centraal Bureau voor de Statistiek
